

HOSPODÁŘSKÉ SOUTĚŽENÍ SOCIALISMU A KAPITALISMU V LETECH 1950-1962 A JEHO DALŠÍ PERSPEKTIVY (OBLAST PRŮMYSLOVÉ VÝROBY)

**ЭКОНОМИЧЕСКОЕ СОРЕВНОВАНИЕ СОЦИАЛИЗМА
И КАПИТАЛИЗМА В 1950—1962 ГГ. И ЕГО ДАЛЬНЕЙ-
ШИЕ ПЕРСПЕКТИВЫ
(ОБЛАСТЬ ПРОМЫШЛЕННОГО ПРОИЗВОДСТВА)**

**ECONOMIC COMPETITION BETWEEN SOCIALISM
AND CAPITALISM DURING THE YEARS 1950—1962
AND ITS FURTHER PERSPEKTIVES
(THE DOMAIN OF INDUSTRIAL PRODUCTION)**

MILAN KRÁL

XX. století je ve vývoji lidské společnosti charakterizováno přechodem od kapitalismu ke komunismu. Historické podmínky vývoje kapitalismu způsobily, že tento přechod je uskutečňován postupným odpadáváním zemí od kapitalistické světové soustavy na základě postupně probíhající světové socialistické revoluce.

Vybudování komunismu je hlavním úkolem, cílem všech zemí socialistické světové soustavy po provedení socialistické revoluce. Socialistické země budují komunistickou společnost prostřednictvím dvou fází, socialismu a komunismu, podle obecných zákonitostí, které byly prakticky ověřeny zkušenostmi socialistických zemí, teoreticky shrnuty v Deklaraci představitelů komunistických a dělnických stran v roce 1957 a v Programu KSSS, který schválil XXII. sjezd KSSS v roce 1961.

Obecné zákonitosti výstavby komunismu jsou však konkretizovány působením historických podmínek, k nimž náleží zejména národní zvláštnosti jednotlivých socialistických zemí, existence socialistické světové soustavy, koexistence socialismu a kapitalismu, hospodářské soutěžení socialismu s kapitalismem a řada dalších.

Historické podmínky, ve kterých probíhá výstavba socialismu a komunismu, je nutno brát v úvahu při aplikaci obecných zákonitostí rozvoje socialistických zemí. Přehlížení historických podmínek, které

urychlují nebo zpomalují výstavbu komunismu, by poškozovalo rozvoj socialistických zemí, právě tak, jako jejich nadměrné zdůrazňování a přeceňování.

Jednotlivé podmínky mají na průběh výstavby socialismu a komunismu různou intenzitu vlivu, a tento vliv se může v historickém vývoji měnit. V různé době se může stát různá podmínka rozhodující. Proto studium působení jednotlivých podmínek v historickém vývoji, na výstavbu socialismu a komunismu, je nezbytným předpokladem správné praxe výstavby a rozvoje socialistických zemí.

Tato stať je věnována některým poznámkám k jedné z historických podmínek výstavby socialismu a komunismu — hospodářskému soutěžení socialismu a kapitalismu na poli průmyslové výroby.

Historické podmínky vývoje kapitalismu, zejména působení zákona nerovnoměrného hospodářského vývoje, vedly jednak k tomu, že ekonomický potenciál byl převážně soustředěn do několika málo zemí kapitalisticky nejrozvinutějších, jednak k tomu, že objektivní a subjektivní podmínky pro uskutečnění socialistické revoluce vznikly (s výjimkou v ČSSR a NDR) v zemích, které byly v ekonomickém smyslu na nižším stupni rozvoje, než přední kapitalistické země. Mimo historických příčin vývoje kapitalismu byla nízká ekonomická úroveň v těchto zemích způsobena i ničivými válkami v první polovině XX. století.

Hlavním ekonomickým úkolem socialistických zemí je výstavba komunismu. Komunistická společnost představuje vysoký stupeň rozvoje výrobních sil, vyšší stupeň, než jakého dosáhly výrobní síly v podmínkách kapitalismu. Jedině na vyšším stupni rozvoje výrobních sil, než dosáhl kapitalismus, mohou vznikat a upevňovat se komunistické výrobní vztahy, komunistické podmínky pro všestranný rozvoj života společnosti i jejích jednotlivých členů.

Vybudování komunistické společnosti předpokládá dosažení takového stupně rozvoje výrobních sil, který vytváří materiálně technickou základnu komunismu, páteř komunistické společnosti.¹⁾

Takovéto úrovně rozvoje výrobních sil socialistické země dosud nedosáhly. Převzetím politické moci dělnickou třídou v socialistické revoluci vznikl v socialistických zemích zvláštní rozpor, rozpor mezi

¹⁾ Komunismus předpokládá „úplnou elektrifikaci země, na tom základě zdokonalení techniky, technologie a organizace společenské výroby v průmyslu i zemědělství; komplexní mechanizaci výrobních postupů a stále úplnější jejich automatizaci; široké uplatnění chemie v národním hospodářství; všestranné rozvíjení nových, ekonomicky efektivních výrobních odvětví, nových druhů energie a materiálů; všestranné a racionální využití přírodních zdrojů; organické sepětí vědy s výrobou a rychlé tempo vědeckého a technického pokroku; vysokou kulturní a technickou úroveň pracujících; výraznou převahu v produktivitě práce nad nejvyspělejšími kapitalistickými zeměmi, což je určující podmínkou vítězství komunistického zřízení.“ [Program KSSS; Nová mysl, zvl. číslo, říjen 1961, str. 447.]

nejpokrokovějšími výrobními vztahy na světě a poměrně zaostalou materiálně technickou základnou, takovou úroveň výrobních sil, která nepřevýšila ještě úroveň výrobních sil v předních kapitalistických zemích. Tento rozpor je zesilován základním rozporem vnějším, rozporem mezi socialismem a kapitalismem, koexistencí socialismu a kapitalismu.

Vyřešení tohoto rozporu je pro výstavbu komunismu nevyhnutelné. Ještě dříve, než je komunistická společnost vybudována, musí socialistické země odstranit své hospodářské opoždění ve vývoji, předstihnout přední kapitalistické země hospodářsky a připravit všechny podmínky pro přechod ke komunismu.

Tento existující rozpor je proto v podmínkách koexistence socialismu a kapitalismu řešen zvláštní formou třídního boje, mohutným rozvojem výrobních sil v socialistických státech, cestou *hospodářského soutěžení socialismu s kapitalismem*.

Vítězství komunismu ve světovém měřítku nad kapitalismem vyžaduje, aby nový společenský řád zvítězil ve všech směrech, zejména v rozhodující oblasti života lidské společnosti, v oblasti materiální výroby. Proto již v roce 1917 V. I. Lenin formuloval cíl hospodářského soutěžení socialismu s kapitalismem, když psal: „Revoluce způsobila, že Rusko v několika měsících, pokud jde o politické zřízení, dohonilo a předhlonilo pokročilé země. Nejen to. Válka je neúprosná, klade s neúprosnou ostrostí otázku: Buď zahynout, nebo dohonit pokročilé státy také hospodářsky.“²⁾

Historický úkol „dohnat a předejít hlavní kapitalistické země v ekonomickém slova smyslu“ je obsahem hospodářského soutěžení socialismu s kapitalismem. Dosáhnout tohoto cíle znamená naprosto přesvědčivě dokázat přednosti socialismu nad kapitalismem ve všech oblastech lidského života, dosáhnout i převahy socialismu ve světovém hospodářství.

Tento cíl je za daných historických podmínek jedním z cílů, úkolů socialistických zemí, provádějících výstavbu socialismu a komunismu. Vyplynul ze skutečnosti, že socialistická revoluce zvítězila v zemích s nižším stupněm rozvoje výrobních sil, než jakého bylo dosaženo v předních kapitalistických zemích. Je však cílem *dílčím*, platným pouze v určitém historickém období celého přechodu od kapitalismu ke komunismu, a to v období, dokud socialistické země nepředstihnou úroveň kapitalistických zemí. Tento cíl je proto mezistupněm ve výstavbě komunismu a není proto rozhodujícím, nebo dokonce jediným kritériem pro vývoj socialistického hospodářství.

²⁾ V. I. Lenin: Spisy sv. 25, str. 374.

Celkový postup plnění úkolů hospodářského soutěžení socialismu a kapitalismu charakterizuje historický postup získávání ekonomické převahy socialismu ve světovém měřítku. Úkoly hospodářského soutěžení mají proto nesmírný význam nejen hospodářský, ale i politický. Splnění těchto úkolů bude silně působit na rozvoj mezinárodního dělnického hnutí, rozvoj světové socialistické revoluce, přechod světa ke komunismu.

Do současné doby proběhlo několik stupňů teoretického rozpracování obsahu historického úkolu „dohnat a předejhnat přední kapitalistické země hospodářsky“. Každé konkrétní vymezení cíle hospodářského soutěžení mělo své historické oprávnění. Pomáhalo potřebám praxe konkretizovat obsah hospodářského soutěžení do dílčích cílů na dané etapě vývoje světové socialistické revoluce a výstavby komunismu.

„Dohnat a předejhnat“ kapitalistické země neznamena vytvářet mechanickou kopii kapitalistického hospodářství. Je nutno brát v úvahu zcela jiné vytváření potřeb za socialismu a kapitalismu, různou strukturu národního hospodářství, přírodní podmínky, životní zvyklosti a tradice, dlouhodobé vývojové tendence, stupeň zapojení do mezinárodní dělby práce, atd.

Cílem hospodářského soutěžení (a tedy i obsahem historického úkolu „dohnat a předejhnat“) je nutno rozumět *předstižení* předních kapitalistických zemí *v úrovni výroby i národního bohatství* (nakupených materiálních statků), což předpokládá předstižení v úrovni *výrobních sil*, a na tom základě dosažení vyšší *životní úrovně* v socialistických zemích než v hlavních zemích kapitalismu, jak *ve smyslu kvantitativním*, tak ve smyslu *kvalitativním*, *v souladu s hlavním ekonomickým úkolem, výstavbou komunismu*.

Z uvedeného vyplývá, že jde tedy o předstižení zejména v oblasti výrobních sil, dále pak v oblasti nakupených materiálních statků. Nejde o předstižení ve výrobních vztazích, kde socialismus své přednosti výrazně prokázal.

Představiteli ekonomicky nejrozvinutějších kapitalistických států jsou Spojené státy americké, Německá spolková republika, Velká Británie, Francie a Japonsko. Přes některé dílčí odlišnosti ve struktuře svého národního hospodářství, mají v zásadě všestranně rozvinuté výrobní síly a dosáhly největšího objemu nakupených materiálních statků, i když ne pouze svojí prací a využitím svých výhodných přírodních a historických podmínek, ale i vykořisťováním kolonií a závislých zemí, neekvivalentní směnou atd. Předstihnout úroveň těchto zemí a zejména USA, která předčí všechny kapitalistické země velikostí výroby, vývozem zboží i kapitálu, životní úrovní atd., znamená prakticky předstihnout úroveň kapitalismu.

Hospodářské soutěžení socialismu a kapitalismu probíhá jako historický proces vzájemného působení socialismu a kapitalismu. Průběh tohoto procesu je charakterizován řadou kvantitativních i kvalitativních změn, které významným způsobem ovlivňují řešení historického úkolu „dohnat a předejít přední kapitalistické země hospodářsky“.

Hospodářské soutěžení socialismu a kapitalismu zahrnuje do současné doby dvě veliké historické epochy.

V prvním období, kdy socialistické zřízení představovala pouze jediná socialistická země, SSSR, šlo o hospodářské soutěžení jediné socialistické země s celou světovou kapitalistickou soustavou. Druhé období pak má charakter hospodářského soutěžení dvou světových soustav. Každé toto období má celou řadu různých dílčích etap, které jsou charakterizovány řadou specifických cílů, zvláštností, ovlivněny historickými podmínkami, zejména poměrem sil socialismu a kapitalismu i vnitřními možnostmi obou řádů.

Od vzniku světové socialistické soustavy nelze se rovněž dívat na historický úkol „dohnat a předejít“ pouze s hlediska národního hospodářství jednotlivých socialistických zemí. Mimo SSSR a ČLR nemá žádná, z dnes existujících socialistických zemí, všechny předpoklady k tomu, aby sama dostihla a předstihla nejvyspělejší kapitalistické země ve všech směrech hospodářského soutěžení (zejména v absolutním objemu materiální výroby, neboť jde o země poměrně malé až střední, s omezenými vlastními přírodními zdroji).

Všechny předpoklady pro úspěšné splnění historického úkolu má však socialistická světová soustava jako celek. Proto úkol „dohnat a předejít“ je nutno chápat především jako úkol celé socialistické světové soustavy, v jehož rámci plní jednotlivé země svůj historický úkol „vlastní“, podle svých možností a podmínek.

Hospodářské soutěžení socialismu a kapitalismu, za existence dvou světových soustav probíhá několika etapami, z nichž každá má svůj určitý dílčí cíl a konkrétní úkoly.

Cílem první etapy např. bylo dosažení úrovně kapitalistické světové soustavy v průmyslové a zemědělské výrobě připadající na jednoho obyvatele. Časově byla splněna koncem padesátých let tohoto století. Předstížení kapitalismu socialismem, pokud jde o výrobu připadající na 1 obyvatele je jistě významným úspěchem socialismu. Význam této etapy však nesmí být přeceněn, neboť ukazatel světové kapitalistické soustavy významným způsobem ovlivňují rozvojové země, s velkým počtem obyvatel, ale menším stupněm rozvoje národního hospodářství.

Druhá etapa si klade za cíl předstížení světové kapitalistické soustavy jako celku v absolutním objemu materiální výroby, rozhodující sféře lidské činnosti. Časově je zhruba určena lety šedesátými. Dosažení pře-

vahy v objemu průmyslové a zemědělské produkce bude znamenat skutečnost, že socialismus se stane rozhodující silou ve světovém hospodářství.

Třetí etapa zahájí období, ve kterých budou řešeny úkoly předstižení úrovně předních kapitalistických států ve všech směrech; zejména předstižení v úrovni výrobních sil a nakupených materiálních statků, produktivity práce, vyřešení úkolů hospodářského soutěžení jak ve své kvantitativní, tak i kvalitativní stránce, dosažení převahy nad kapitalismem ve všech směrech, vyúsťujících zejména ve vyšší životní úrovni. Významnou měrou se na plnění této etapy budou podílet již úkoly dlouhodobých plánů rozvoje světové socialistické soustavy, které jsou v současné době zpracovávány. Časově přesněji určit tyto etapy není možné. Úkoly těchto etap jsou totiž daleko náročnější než úkoly předcházející, vyžadují si delšího období. K tomu přistupuje skutečnost, že sama světová socialistická soustava je útvar pružný, který se bude měnit v závislosti na rozvoji světové socialistické revoluce. V průběhu hospodářského soutěžení se bude podstatně měnit poměr sil socialismu a kapitalismu, což bude mít nepochybně politické i ekonomické důsledky a urychlí celý proces hospodářské soutěže. Proto časové stanovení etap může být pouze přibližné.

Jednotlivé země, tvořící socialistickou světovou soustavu, jsou nesporně ekonomicky rozvinuty. Země ekonomicky nejrozvinutější (SSSR, NDR, ČSSR) soutěží již bezprostředně s úrovní hlavních kapitalistických zemí. V hospodářském soutěžení socialismu s kapitalismem zejména vyniká úloha SSSR, vedoucí hospodářské mocnosti socialistických zemí, který svým ekonomickým potenciálem (okolo 60 % materiální výroby socialismu) má největší vliv na výsledky celé soustavy.³⁾ Ostatní země vytvářejí svoji výstavbou předpoklady pro vyrovnání ekonomické úrovně s předními socialistickými státy a soutěží s úrovní dalších kapitalistických států (např. Itálie, Francie atd.).

V nejvyspělejších socialistických zemích bude časově poměrně brzo předstižena úroveň materiální výroby připadající na jednoho obyvatele (první etapa), produktivity práce, životní úroveň atd. (druhá etapa) a časové úkoly těchto etap se již vzájemně prolínají. V těchto zemích však (s výjimkou SSSR) nebude možno v blízké době dosáhnout absolutního objemu materiální výroby předních kapitalistických zemí, i když se úroveň socialistických zemí k úrovni těchto zemí přiblíží (třetí etapa). Není to v podstatě ani nutné, neboť zajišťování potřeb obyvatelstva menších socialistických zemí nevyžaduje takového absolutního objemu výroby, jako v hlavních zemích kapitalismu.

³⁾ Srov. M. Král: XXII. sjezd KSSS a perspektivy hospodářského soutěžení mezi SSSR a USA; Politická ekonomie, ČsAV, č. 10/1962, str. 917—929.

Průběh celého procesu hospodářského soutěžení socialismu a kapitalismu je neustále zkoumán jak s hlediska teoretického, tak i praxí. To vyžaduje nejen neustálého kvalitativního vyhodnocování výsledků hospodářského soutěžení na základě ekonomické analýzy, ale soustavné kvantitativní vyhodnocování dosažené úrovně, dynamiky, podmínek, možností vývoje jednotlivých světových soustav i jednotlivých zemí, zejména na použití metody srovnávání.

Průběh hospodářského soutěžení socialismu a kapitalismu si vynucuje stanovení určitého komplexu vzájemně srovnatelných statisticko ekonomických ukazatelů, které by v dostatečné míře charakterizovaly průběh tohoto soutěžení jak se stránky kvantitativní, tak se stránky kvalitativní.

Každý obecný ukazatel, sebe lépe konstruovaný, jako ukazatel obecný, nemůže postihnout bohatost takového jevu, jako je hospodářské soutěžení socialismu a kapitalismu, neboť je konstruován s přihlédnutím k celé řadě abstrakcí. Proto je nutno skloubit celou řadu ukazatelů, které se vzájemně doplňují, konkretizují a vytvářejí tak celou soustavu ukazatelů, odrážejících úroveň národního hospodářství jednotlivých zemí i světových soustav ve vývoji. Jednotlivé ukazatele, vzaty izolovaně, nemohly by podat správně charakteristiku výrobních sil a nakupených materiálních statků, vedly by k nesprávným závěrům.

Zvolená soustava ekonomických ukazatelů musí mít dostatečně široký ekonomický obsah. V této soustavě musí být ukazatele obecnější i konkrétnější, extenzivní i intenzivní, kvantitativní i kvalitativní, statičtí i dynamičtí. Jakou soustavu ukazatelů volit, záleží na účelu šetření, který má historické hledisko. Východiskem této soustavy jsou vztahy rozšířené reprodukce, tříděné podle příslušných rozborů. Čím podrobnější soustavu ukazatelů je možno konstruovat, tím lépe je možno sledovat ekonomické výsledky socialismu a kapitalismu v hospodářském soutěžení.

Uvedených soustav ukazatelů může existovat celá řada.⁴⁾

Pro orientační přehled je zapotřebí sledovat hospodářské soutěžení alespoň touto soustavou obecnějších ukazatelů, které jsou dílčími ukazateli pak rozváděny do podrobných šetření: 1. objem materiální výroby; 2. výroba připadající na jednoho obyvatele; 3. ukazatele materiální a kulturní úrovně obyvatelstva, životní úroveň; 4. úroveň společenské produktivity práce; 5. efektivnost (náklady) práce; 6. využití ekonomického potenciálu a národního bohatství; 7. tempa rozvoje ekonomiky, atd.

⁴⁾ Srov. např. soustavu J. Pokatajeva ve sborníku „Ekonomičeskoje sorevnovanie dvuch mirovych sistěm“, Gospolitizdat, Moskva, 1957, str. 50; nebo s. J. Mervarta v časopise „Politická ekonomie“ č. 8/1961, ČSAV, atd.

Tito ukazatelé zhruba charakterizují úroveň výrobních sil a nákupního národního bohatství jednotlivé země, či soustavy, mohou charakterizovat stav i perspektivy hospodářského soutěžení. Žádný z nich vzatý izolovaně, nemůže charakterizovat stav hospodářského soutěžení úplně, vyčerpávajícím způsobem. Vzaty souhrnně, jsou ukazateli zásadní důležitosti, které je třeba v jednotlivých zemích či odvětvích národního hospodářství zjišťovat. Podrobnější rozbor pak musí sledovat celou řadu dalších podrobnějších ukazatelů, které tyto základní ukazatele rozvádějí, neboť i tento okruh základních ukazatelů je dosti obecný a představuje ve skutečnosti zobecnění celé řady dílčích konkrétních ukazatelů, které podrobněji a přesněji vystihují sledované ekonomické jevy. Je nutno mít na zřeteli, že některé velmi složité ekonomické jevy nelze ani vyjádřit jinak, než celou sítí podrobných ukazatelů (např. životní úroveň), nebo je nelze kvantitativně vyjádřit vůbec.

Rozbor dosažených ekonomických výsledků v socialistických i kapitalistických zemích, kladou v průběhu soutěžení na různé ukazatele různou váhu. Každá etapa hospodářského soutěžení má své specifické cíle a klade důraz na ten či onen ukazatel. Kterému ukazateli je nutno věnovat větší pozornost, a který ustupuje do pozadí s hlediska praxe, ukazují podmínky hospodářského soutěžení, za kterých jsou jednotlivé úkoly plněny.

Stanovení základních ukazatelů, tvořících soustavu, která může zachytit průběh hospodářského soutěžení, tvoří otázku základní důležitosti. Buržoasní ekonomie totiž takovou soustavu ukazatelů nevymezuje. V průběhu hospodářského soutěžení vyzdvihuje do popředí hned ten, či onen ukazatel, zpravidla v zájmu apologetiky kapitalismu, což může značným způsobem pohled na reálný stav hospodářské soutěže zkreslit.⁵⁾

Stanovit základní okruh ukazatelů, který je schopen zachytit průběh hospodářského soutěžení, je pouze polovina problému. Druhou nevyhnutelnou částí problému je zabezpečit plnou srovnatelnost těchto ukazatelů.

Výsledky srovnávání a měření musí být ve všech směrech spolehlivé, věcné, objektivní, soustředěné na hlavní články problematiky. Výsledky

⁵⁾ Buržoasní ekonomové v USA soustředili v poslední době pozornost na otázku, kdy může SSSR předstihnout USA v ukazateli „Gross National Product or Expenditure“, (úhrnný národní produkt neboli výdaje), kterým nahrazují ukazatele výroby v hospodářském soutěžení.

Tento ukazatel zahrnuje výsledky všech druhů společenské činnosti lidí; výrobní, vojenskou, služby, zprostředkování, jurisdikci, atd. Proto také může růst při stejném objemu výroby růstem ozbrojených sil (služby státu), trestné činnosti (služby justice), větší reklamou (služby obchodu), atd.

Socialismus takovýto ukazatel nezná. Orientovat se na něj, znamená orientovat se na strukturu hospodářství buržoasních států a to nelze. Proto soutěžení v tomto ukazateli ve skutečnosti neexistuje a tento ukazatel je pro sledování soutěžení prakticky bezcenný.

měření dosažených ekonomických úspěchů v hospodářském soutěžení socialismu a kapitalismu zjevně odrážejí zákonitou tendenci nahrazování kapitalismu socialismem ve světovém měřítku. Význam nutnosti přesného sledování hospodářského soutěžení vzrůstá i tím, že mezi buržoasní a marxistickou vědou je veden úporný boj o nutnost, přesnost a účelnost zachycování těchto výsledků.

Všechna prováděná srovnání však narážejí na určité obtíže. Je nutno si uvědomit, že pro vyhodnocování dosažených výsledků nemůže stačit sama o sobě nejvíce používaná metoda srovnávání jednak pro hledisko věcné (není účelné ve všem mechanicky srovnávat), jednak pro otázky metodické (problémy souměřitelnosti získaných výsledků), atd. Proto výsledky metody srovnávání musí být prověřovány použitím jiných metod, zejména použitím ekonomické analýzy.⁶⁾

Nejobtížnějším úkolem v metodě srovnávání je zajištění srovnatelnosti údajů kapitalistických a socialistických statistik. Jde o úkol nejen statisticko ekonomický, ale i o úkol vysoce politický. Srovnávání, které by nerespektovalo zásady srovnatelnosti, bylo by prakticky bezcenné a i výsledky by mohly mít škodlivé následky pro příslušné ekonomické úvahy.

Obtíže srovnatelnosti vyplývají z několika příčin, které je možno z hlediska jejich kvality a dosahu závažnosti rozdělit na objektivní a subjektivní.

Z objektivních příčin je nutno uvést:

- a) rozdílnost společenského zřízení, která určuje kvalitativně jiné podmínky vývoje za socialismu i kapitalismu;
- b) odchylnost ve struktuře národního hospodářství, průmyslu a jeho jednotlivých odvětvích, oborů a podoborů, která je ovlivňována jednak stupněm rozvoje ekonomiky dané země (která se mění vlivem různých činitelů, např. geografických, geologických, klimatických, surovinové baze, atd.) jednak stupněm účasti země v mezinárodní dělbě práce;
- c) rozdílností v kvalitě výroby a rozdílností vyplývající ze surovinového zabezpečení;
- d) rozdíly v technické úrovni výroby, která odráží stupeň technického rozvoje strojů a zařízení a používání technologie, tradic země;

⁶⁾ Metoda srovnávání má své závažné problémy, které nejsou dosud souhrnně zpracovány a jsou teprve ve stadiu řešení. První, velmi záslužnou práci v této oblasti v ČSSR, je práce ss. Dr. Rudolfa Brože a Václava Kabourka „Metodika mezinárodního srovnávání vývoje oborů“ [Státní výzkumný úkol č. 18/1961, Státní výzkumný ústav ekonomicko organizační MSP], na kterou v podrobnostech odkazují. V tomto úseku problémů hospodářského soutěžení především vynikají práce sovětských teoretických ekonomů, práce CSÚ SSSR a Ústřední komise lidové kontroly a statistiky v ČSSR.

e) rozdíly v úrovni uplatňování forem společenské dělby práce (projevující se ve stupni koncentrace, kombinace a specializace výroby), atd.

Obtíže srovnatelnosti mezinárodních údajů vyplývají i ze subjektivních činitelů, např. úrovně statistiky, její organizace, metod, forem a prostředků statistického sledování stavu a vývoje ekonomiky země.

Národní statistiky si vytvořily podle svých potřeb vlastní pojetí a definice jednotlivých ukazatelů a proto mohou být stejné ekonomické skutečnosti v různých zemích různě zachycovány.

Veškerý úhrn vyrobené produkce, její úroveň a dynamiku rozvoje sleduje společnost pomocí statistického zkoumání produkce. Pro vyjádření úrovně výroby používáme ukazatelů, vyjádřených jednak ve fyzických jednotkách, jednak v jednotkách peněžních (hodnotových). To odpovídá i skutečnosti, že výroba v daných socialistických i kapitalistických podmínkách je výrobou zboží.

Při srovnávání výsledků je nutno srovnávané údaje prověřovat zejména z hlediskem srovnatelnosti prostorové, časové a věcné.

Prostorová srovnatelnost je důležitá při zkoumání ekonomických jevů na určitých územních celcích. Územní změny, k nimž dochází v průběhu doby, mohou způsobovat, že ukazatelé obsahově shodní a sledovaní za totéž období, jsou ve skutečnosti různí (např. ukazatelé Německa, nyní NSR, NDR, Záp. Berlín, dříve i Sársko; SSSR před II. světovou válkou a po roce 1945 atd.).

Časová srovnatelnost vystupuje v některých případech, kdy místo obvyklého sledování údajů za roky kalendářní, je používáno jiných jednotek, např. rok fiskální nebo roky sezónní (např. u produkce bavlny, počtu ovcí) atd. Britské statistiky používají např. údajů za tzv. hospodářské měsíce (2 měsíce po 4 týdnech, 3 po 5 týdnech). Nesrovnalosti se dají odstraňovat přepočty.

Hlavním zdrojem nesrovnatelnosti ukazatelů však bývá nesrovnatelnost věcná, tj. z hlediska pojetí a pojmového vymezení ukazatele. Některé druhy výrobků jsou např. různě definovány ve statistikách různých zemí (např. výroba elektřiny v USA a v soc. státech), výsledky produkce se mohou lišit rozsahem zjišťování (např. výroba elektřiny a plynu jen pro veřejnou potřebu, nebo včetně spotřeby elektráren a plynáren), obtíže plynou z různé kvality šetření (např. periodické pravidelné výkazy, nebo jednorázové občasně censy), z rozdílnosti měrných jednotek (metrická soustava a soustavy jiné) atd.

Odstranění rozdílů, které vyplývají z různé metodologie národních statistik, je pro srovnatelnost závažným úkolem. Uskutečňuje se po-

mocí přepočtů, používáním přesně stanovených převodních koeficientů, které národní rozdíly odstraňují.⁷⁾

Naturální (fyzické) ukazatelé jsou nejběžnějšími ukazateli, jimiž je možno obdržet nejkonkrétnější představu o úrovni dosažené materiální výroby a jejím rozvoji. Výhoda naturálních ukazatelů tkví v tom, že podávají téměř bezprostředně představu o užitné hodnotě produkce. Z rozsahu výroby při dostatečné zkušenosti a podkladech lze činit přímo závěry o stupni uspokojování potřeb, atd. Základní vlastností naturálních ukazatelů je jejich srovnatelnost na základě stejnorodosti produkce. Tam, kde stejnorodost není, naturálních ukazatelů použít nelze.

Produkce je ve skutečnosti vždy více méně nestejnorodá, neboť vlastností jednotlivých výrobků mohou být různé. Pro účely srovnatelnosti stačí určitá míra srovnatelnosti. Výrobky však podléhají změnám kvalitativním, při kterých se mění užitná hodnota výrobků (např. naturální ukazatel 1 auto představuje Tatra 57 A, ale může také vyjadřovat Tatra 603).

Používání naturálních ukazatelů má proto své meze. Pomocí těchto ukazatelů nelze vyjádřit produkci celého průmyslu (nebo národního hospodářství). Materiální výroba vyrábí tisíce druhů výrobků a je prakticky nemožné sledovat je a srovnávat všechny. Nebylo by to ani účelné, neboť nomenklatura výroby se neustále mění. Proto pro ekonomické rozborů je používáno sledování omezeného počtu naturálních ukazatelů - reprezentantů. Otázka výběru reprezentantů je velmi složitá. Čím větší okruh reprezentantů je možno sledovat, tím přesnější jsou výsledky ve srovnávání, tím obtížnější je však šetření. Nikdy však, jakýkoli výběr nezachycuje celou bohatost výroby, neodráží přesně strukturu národního hospodářství, nezachycuje plně zvláštnosti zemí. Přes tyto nedostatky je ve sledování hospodářského soutěžení používáno několika základních výrobků v naturálních ukazatelích, které, ač zjednodušeně podávají určitý obraz o stavu výrobních sil v příslušné zemi.

Kvantitativní ukazatele, vyjádřené v naturálních jednotkách, je nutno v příslušných rozbořech pak doplňovat ukazateli kvalitativními, které vyjadřují zejména náklady práce na jednotku určitého výrobku.

Nedostatky naturálních ukazatelů nutně vedou k potřebě ukazatelů, které by v úhrnu podávaly obraz o rozsahu a vývoji výroby jako celku. Nejobecnějšími a nejčastějšími ukazateli jsou ukazatelé peněžní (hodnotové). Převodními koeficienty jsou zde ceny za jednotku výrobků, pomocí čehož je vyjadřován objem vyrobených užitných hodnot v celku. Tyto ukazatelé peněžní však mají mnohem více metodických problémů, než ukazatelé naturální. Jejich výpočty a hlavně srovnatelnost obsahují

⁷⁾ Srov. Annex II — Conversion Coefficients and Factors: Monthly Bulletin of Statistical, U. N. May, 1961, p. 192.

celou řadu velkých potíží. V ekonomické literatuře způsoby srovnávání peněžních ukazatelů dosud uvedeny souhrnně nejsou, není ani jednotně vedené mezinárodní statistiky, sledujících hodnotové ukazatele podle stejných hledisek, až na určité dílčí pokusy prováděné Mezinárodním statistickým úřadem při OSN (např. světová statistika zahraničního obchodu atd.).

Souhrnné ukazatelé, vypočítané na základě převodu různých naturálních ukazatelů nevyjadřují hodnotu výroby, ale fyzický objem výroby. V tomto případě ceny produkce a peníze, které ji vyjadřují, jsou převodovým koeficientem, náhražkou všeobecné užitné hodnoty a nevystupují zde jako vyjádření nebo míra hodnoty, i když určitou hodnotu vyjadřují.

U peněžních ukazatelů produkce jsou rozdíly v obsahu ukazatele mezi socialistickými a kapitalistickými státy, které způsobují bezprostřední nesrovnatelnost těchto ukazatelů.

V kapitalistických zemích jsou zjišťovány v podstatě tři různé peněžní ukazatelé produkce, tj. „output“ nebo „gross output“ (zjišťovaný obvykle jako odbyt $\pm$ změna zásob výrobků); „value added“ nebo „gross product“ (hodnota přidaná zpracováním), tj. předchozí ukazatel zmenšený o hodnotu spotřebovaných materiálů a hodnotu nakoupených služeb, a dále „čistá produkce“. V socialistických zemích jsou zjišťovány dva ukazatelé. Jde o „hrubou výrobu“ (ukazatel obdobný ukazateli „output“) a čistá produkce (ukazatel obdobný „čisté produkci v kapitalistických státech, ale s některými rozdíly ve vymezení sfér hmotné výroby).

Vyjasnění obsahu srovnávaných ukazatelů je prvním krokem k řešení problémů srovnatelnosti peněžních ukazatelů. Oficiální publikace socialistických zemí používají údajů o hrubé výrobě, v kapitalistických státech je převážně používáno údajů value added by manufacturing. Oba dva způsoby vyjadřování objemů produkce mají své výhody i nevýhody. Pro sledování hrubé výroby svědčí malé náklady na její zjišťování, možnost využití podnikových statistik bezprostředně. Nevýhodou je dvojitá započítávání především materiálních nákladů. Opačné důvody jsou u value added. Proto je zapotřebí pro srovnávání zvolit některý z těchto ukazatelů a provést příslušné propočty pro všechny srovnávané údaje.

S ukazatelem fyzického objemu výroby je těsně spjata problematika oceňování produkce. Z hlediska jednorázového šetření je možno používat běžných cen, přibližujících se hodnotě, z hlediska časového vývoje se však použití běžných cen nehodí, neboť podléhají časovým vlivům, mění se v závislosti na celé řadě činitelů, např. změnami v produktivitě práce apod.

Proto mimo vyjádření objemů výroby v běžných cenách, potřebných pro jednorázové rozbory hospodářské činnosti je používáno pro měření hospodářských výsledků, zejména z časového hlediska metodiky stálých cen, stabilizovaných na určité období, což umožňuje zejména měřit změny ve fyzickém objemu v časovém vývoji. Zavedení stálých cen přináší však další obtíže. Tento stupeň abstrakce je oprávněný pro určité kratší časové období. V delším časovém období přestává však vyjadřovat potřebné výsledky a vytváří nevyhnutelnou chybu v měření (změny v užitných hodnotách, změny v produktivitě práce apod.). Stálé ceny časem „zastarávají“, je nutno provádět přeceňování objemů produkce na základě „nových“ stálých cen.

Ceny v jednotlivých zemích jsou různé, podle národní úrovně, která je v podstatě určována národními pracovními a životními podmínkami, národní produktivitou práce.

V souvislosti s otázkami cenového vyjadřování se objevuje otázka, ve kterých cenách měřit; zda v cenách národních (které jsou ovlivněny národními podmínkami), či v cenách světových (ve kterých jsou národní rozdíly setřeny).

Mezinárodní dělba práce, projevující se ve světovém měřítku především ve formě zahraničního obchodu, umožňuje vlivem mezinárodní konkurence, existencí světového trhu, sblížení národních cen na určité celosvětové průměry výrobních nákladů a vynaložené práce, světové výrobní ceny. Srovnání objemů výroby podle jednotných světových výrobních cen by bylo zajisté velmi užitečné, i když současně velmi pracné.

Současně totiž existují okolnosti, které měření výsledků výroby v celosvětových cenách ztěžují a zkreslují. Vyrovnávání různých národních cen na jednotné ceny světové je brzděno celou řadou překážek, např. existencí monopolních cen, uměle udržovaných, jednotlivé trhy mohou mít celní ochranu, některé trhy poskytují určitá zvýhodnění, jiné diskriminaci, existuje ještě neekvivalentní směna, atd.

Od všech těchto vlivů by bylo zapotřebí abstrahovat, což lze v praxi velmi těžko.

Dále. Hodnoty vyjádřené v různých měnách se obvykle přepočítávají podle úředních kurzů měn. Dnes jsou však kurzy valut oficiálně stanoveny a ve valné části jsou umělé, nevyjadřující reálnou kupní sílu příslušných měn. K tomu je v platnosti pro některé transakce celá řada kurzů. Proto přepočtem objemů na stejnou měnu podle platných oficiálních kurzů nelze získat obraz o reálné cenové hladině ani objemu výroby v jednotlivých státech. Proto je nutné provádět srovnávání zemí, nebo soustav v několika měnách, aby případné odchylky ukazovaly na určité průměry.

Dosáhnout srovnatelnosti syntetických ukazatelů různých zemí je věc obtížná a složitá a získané výsledky nejsou absolutně přesné. Avšak, jestliže jsou srovnávání prováděna pečlivě, na základě různých metod, odchylky výpočtů od skutečnosti netvoří značné veličiny a mohou dobře sloužit pro vyjádření historického procesu hospodářské soutěže socialismu a kapitalismu.

Při zkoumání výsledků, kterých bylo dosaženo v rozvoji výrobních sil, nejde však pouze o jednorázové šetření skutečnosti, ale jde o to, aby bylo možno ze získaných výsledků určit dynamiku, tendence vývoje, perspektivy a budoucnost.

Nutnost sledování výsledků národního hospodářství v čase obrací pozornost zejména na používání indexní metody a jejich problematiku. Pozornost je soustřeďována zejména na index průmyslové výroby, jako významný nástroj kvantitativní analýzy poměrů ve výrobě, ukazující dynamiku hlavního odvětví materiální výroby v národním hospodářství.

Potíže při srovnávání ekonomických výsledků dosažených v socialistických a kapitalistických zemích nutně vzrůstají v časovém hledisku.

Pro srovnávání indexů výroby kapitalistických a socialistických zemí je nutno především znát charakter indexů, tj. jaký je jeho rozsah. Všechny indexy socialistických zemí jsou indexy vyčerpávajícími a zahrnují peněžní vyjádření veškeré vyrobené produkce. Indexy kapitalistických zemí jsou indexy reprezentativními, zahrnují jen výrobu některých, nejdůležitějších druhů výrob (při čemž může být i rozdílný rozsah indexů jednotlivých kapitalistických zemí). Nesmírně důležitá z hlediska metodiky je i volba základního období pro sestavení indexu, systém používaných vah, systém výběru reprezentantů atd.

Všechny nedostatky indexní metody vedou k „revizím“ indexů, retrospektivním výpočtům, které v některých případech se stávají více méně odhadem, atd.

Všechny obtíže metody srovnávání vedou k závěru, že bez složitých propočtů nejsou zpravidla údaje socialistických a kapitalistických statistik bezprostředně srovnatelné. Přesné propočty vyžadují ovšem nákladná šetření údajů i jejich zpracování, používání strojních metod zpracování údajů i velkého počtu pracovníků. Jsou tedy pracovně velmi nákladné.

Pro praktické potřeby je nutno získávat příslušné údaje velmi rychle, s minimálními náklady, aby bylo možno reagovat pružně na změny, tendence výroby, přizpůsobovat dokonaleji hospodářskou činnost úrovni rozvoje výrobních sil.

Proto, přes veškeré nedostatky, které sebou nese srovnatelnost výhledků hospodářského soutěžení socialismu a kapitalismu, je nutno provádět celou řadu hrubých, přibližných, orientačních propočtů, které vy-

žadují malých nákladů, pro sledování tendencí v rozvoji výroby, na základě jednoduchých statisticko-matematických metod. Tyto propočty obsahují celou řadu nesrovnalostí, a mají proto pouze řádovou přesnost, neboť se skutečnému stavu pouze přibližují. Nemohou být samozřejmě absolutně přesné a musí být čas od času korigovány nákladným šetřením, zejména v delším časovém období.

Metodika používání orientačních propočtů je velmi rozšířena. Jednotlivé výsledky, získávané touto metodikou se liší podle přesnosti základních údajů, ze kterých bylo vycházeno, podle délky sledovaných období a stupně abstrakce příčin nesrovnatelnosti. Proto v literatuře můžeme najít statistické údaje různé kvantitativní hodnoty, které se vztahují ke stejnému časovému období. Tento „rozptyl“ v údajích je způsoben právě používáním této metodiky a objevuje se nejvíce v extrapolaci časových řad o vývoji výroby.

V dlouhodobém vývoji odchylky takto získané však představují chybu několika málo let, což zejména při dlouhodobém plánování na 10 až 20 let, kdy jde o stanovení hrubých perspektiv, nehraje podstatnou roli.

Zjišťování co nejdokonalejší srovnatelnosti a věrohodnosti výsledků ze srovnávání údajů socialistických a kapitalistických statistik je spojeno se značnými potížemi, které jsou odstranitelné pouze kolektivní prací statistiků, ekonomů a matematiků, vybavených potřebnou technikou, za značného nákladu času a práce. Jde mimo to o otázku značně palčivou teoreticky i politicky a ideologicky.

Není v silách jednoho pracovníka zajistit plnou srovnatelnost všech údajů. Proto v další části stati, obdobně, jako to činí i jiní autoři, je používáno orientačních, řádově přesných výsledků srovnávání k určení hrubých tendencí vývoje, nikoli výsledků přesných.

Dále je nutno omezit okruh zkoumání výsledků hospodářského soutěžení, neboť není rovněž v silách jednoho autora, podat komplexní přehled všech problémů. Autor si vybral částečný pohled na problematiku průmyslu, vedoucího odvětví národního hospodářství, a další část stati rozebírá především otázky hospodářského soutěžení socialismu a kapitalismu na úseku průmyslové výroby, v pohledu dvou soutěžících soustav, v rozsahu, který stať dovoluje.

Hospodářské soutěžení socialismu a kapitalismu tvoří hlavní náplň vývoje soudobého světového hospodářství. Vznikem a rychlým rozvojem socialistické světové soustavy vstoupilo do svého rozhodujícího období.

I když dialektika vývoje světové socialistické revoluce způsobila, že většina zemí, které nastoupily po II. světové válce cestu ke komunismu, byla v hospodářském vývoji opožděna za předními kapitalistickými státy, úspěšný průběh industrializace a kolektivizace v zemích socialis-

tické světové soustavy znamenal významný vzestup jejich národního hospodářství.

Socialistická světová soustava nabývá ve světovém měřítku stále většího významu, získává stále zřejmější a všestrannější převahu nad kapitalismem.

Rozvoj výrobních sil jednotlivých zemí socialistické světové soustavy probíhá v současných etapách hospodářského soutěžení socialismu a kapitalismu za podstatně příznivějších podmínek, než probíhal v jediné socialistické zemi, v SSSR, před II. světovou válkou. Objevily se zcela jiné podmínky. V dosud uplynulých osmnácti letech od skončení II. světové války se podstatnou měrou změnil obraz rozdělení světa podle hlavních skupin zemí, jak pokud se týká počtu obyvatelstva, tak pokud se týká podílu na územní ploše, či jejich jednotlivého hospodářského významu.

Jestliže socialismus, představovaný v roce 1917 pouze Sovětským svazem zahrnoval jenom 16 % územní plochy světa (21,7 mil. km²) a 8 % obyvatelstva, pak socialistická světová soustava v roce 1963 zahrnovala již 26 % území světa (35,2 mil. km²) a cca 36 % obyvatel zeměkoule (více než miliardu lidí).

Při tom kapitalistická světová soustava netvoří jednotlívý celek. Jestliže kapitalistické země zahrnovaly např. v r. 1919 84 % území světa a 92,2 % obyvatel, včetně svých kolonií, pak v roce 1962 jejich podíl klesl na 74 % území a 64 % obyvatel. Zvláštní skupinu v těchto kapitalistických státech tvoří pak země, které se daly na cestu nezávislého vývoje po roce 1917 a které v roce 1962 tvořily již přes polovinu území a přes dvě pětiny obyvatelstva světa, které významným způsobem ovlivňují světové politické i hospodářské dění.

Úspěchy rozvoje světové socialistické soustavy a problémy hospodářského soutěžení dvou světových soustav jsou středem pozornosti jednání různých konferencí a zasedání.

Do popředí vystupuje vždy zkoumání vzájemného poměru hospodářské síly jednotlivých světových soustav.

Poměr hospodářských sil závisí na rozsahu výrobních sil, ovlivněných velikostí území, počtem obyvatelstva i přírodním bohatstvím, způsobem, jak je těchto činitelů využíváno. Hospodářská síla socialistické soustavy, resp. jednotlivé země socialismu, je významným činitelem pro zabezpečení neustálého růstu životní úrovně i všestranného rozvoje života socialistické společnosti. Zabezpečuje politickou a hospodářskou nezávislost socialistických zemí a obranyschopnosti pro případ imperialistického napadení.

Vzestup hospodářské síly socialistické světové soustavy v létech 1945 až 1962 zabezpečil již v současné době trvalé vítězství socialismu

v rámci socialistické světové soustavy a nemožnost restaurace kapitalismu v zemích socialismu.

V důsledku rychlého tempa rozvoje národního hospodářství jednotlivých socialistických zemí stoupala výroba jednotlivých druhů průmyslové výroby ve svém objemu. Rovněž podíl socialistických zemí na světové průmyslové výrobě důležitých průmyslových výrobků a tím i na celé světové průmyslové výrobě neustále stoupal.

Pro zjednodušení omezíme údaje o výrobě konkrétních druhů průmyslových výrobků na základní druhy výrobků těžkého průmyslu, při vědomí, že jde pouze o hrubý obraz vývoje průmyslu. Vypočítané z nich pak ukazatele podílu jednotlivých hospodářských soustav, resp. jednotlivých zemí na světové průmyslové produkci, jsou výrazem hospodářské síly určité soustavy nebo země.

Jakým způsobem se měnil vzájemný poměr sil socialistické a kapitalistické světové soustavy po II. světové válce?

Růst výroby hlavních průmyslových výrobků v kapitalistické a socialistické světové soustavě v letech 1950—1962

Výrobek	Jednotka	Soustava	1950	1960	1962*)	$\frac{1950}{1962} \text{ v } \%$
Uhlí v kam. ekvivalentu	mil. tun	kapitalismus	1135	1092	1101	97
		socialismus	448	1165	1199	268
Ropa	mil. tun	kapitalismus	479	889	1008	210
		socialismus	44	168	208	473
Surové železo	mil. tun	kapitalismus	109	169	175	160
		socialismus	25	83	94	376
Ocel	mil. tun	kapitalismus	153	238	242	158
		socialismus	37	107	122	350
Cement	mil. tun	kapitalismus	113	230	258	248
		socialismus	22	89	104	472
El. energie	mld. kWh	kapitalismus	814	1818	2135	262
		socialismus	148	482	584	394

Pramen: Ukazatele hospodářského vývoje v zahraničí, UTEIN, Praha, 1964, I. díl.

*) Předběžný odhad.

Pokud jde o naturální ukazatele výroby průmyslu, patří mezi srovnávané ukazatele bezesporu nejdůležitější výrobky těžkého průmyslu, jako je výroba elektrické energie, surového železa a oceli, cementu, těžba uhlí a nafty. I když tyto výrobky představují pouze část průmyslové výroby, můžeme z údajů o jejich výrobě usuzovat na přibližnou celkovou úroveň průmyslové výroby.

V období let 1950—1962 stoupala prudce výroba základních průmyslových výrobků v zemích socialistické světové soustavy. Tempo rozvoje

hlavních průmyslových výrobků přesáhlo tempo rozvoje výroby těchto výrobků v kapitalistických zemích. V důsledku toho stoupal i podíl socialistické světové soustavy na světové průmyslové výrobě.

Podíl socialistické světové soustavy na světové průmyslové produkci nejdůležitějších výrobků v letech 1929—1962 (v %)

V ý r o b e k	1929	1937	1945	1950	1955	1960	1962*)
Uhlí kamenné	3	9	16	28	37	52	52
Ropa	7	10	7	8	11	16	17
Surové železo	4	14	13	19	25	35	34
Ocel	4	13	13	19	23	31	32
Cement	3	7	8	16	19	28	29
Elektrina	2	8	3	15	17	21	22

Pramen: Statistisches Jahrbuch der DDR, 1962, Anhang III, s. 16, Socialističeskij lagерь, spravodnik, Gospolizdat, Moskva, 1962, str. 428.

*) Předběžný odhad.

Socialistická světová soustava dosáhla již převahy nad kapitalismem pokud jde o těžbu všech druhů uhlí (v přepočtu na kamenné, což je významným úspěchem, i když přihlédneme k celkové světové tendenci přesunu energetických zdrojů směrem k naftě a zemnímu plynu. Socialismus již vyrábí přes 1/2 řeziva, přes třetinu těžby železné rudy, výroby železa, bavlněných tkanin, vlněných tkanin, cigaret, více než 1/4 oceli, cementu, cukru, okolo pětiny výroby elektrické energie a ropy. V řadě výrobků se kapitalistické světové soustavě již podstatně přibližuje.

Socialistická světová soustava předstihla kapitalistické země nejen pokud jde o tempo růstu výroby těchto základních výrobků, ale u těžby uhlí, výroby železa a za posledních 5 let i výroby oceli a v řadě dalších výrobků dosahuje i většího absolutního přírůstku výroby v uplynulých deseti letech.

V poměru ke kapitalistické světové soustavě vyráběla socialistická světová soustava v roce 1962 podle předběžného odhadu již 111 % kapitalistické těžby uhlí, 21 % těžby nafty, 50 % surového železa, 46 % oceli, 40 % cementu a 28 % výroby elektřiny. Socialismus je nejvíce opožděn ve vývoji výroby elektřiny, ropy a chemického průmyslu, neboť podíly těchto druhů výroby neodpovídají podílu socialismu na celkové průmyslové produkci světa.

V uvedených tabulkách chybí údaje o nejdůležitějších výrobcích strojírenství. I když jde o nejvýznamnější odvětví průmyslu, zabezpečující rozvoj celého národního hospodářství, nomenklatura jeho výrobků je

tak různorodá, že je prakticky nemožné srovnávat příslušné údaje u kapitalistických zemí. Publikované údaje o výrobě automobilů, traktorů, stavbě lodí, nerepresentují strojírenství jako typické druhy strojírenské produkce.

Vzhledem k tomu, že vedoucím odvětvím průmyslu skoro všech socialistických zemí je strojírenství, lze předpokládat, že podíl socialistických zemí na světové výrobě železa a oceli (materiálů, které strojírenství bezprostředně zpracovává) je asi minimální hranicí podílu. Ve skutečnosti, přihlédneme-li k technicko-ekonomickým parametrům a k tomu, že některá odvětví strojírenství používají materiálu v minimální míře (přesné, automatika, telemechanika, elektronika, atd.) se pohybuje o něco výše.

Do obtížnější situace se dostáváme při pokusu o stanovení poměru hospodářské síly socialismu a kapitalismu na základě hodnotových ukazatelů.

Za základ všech běžně používaných úvah je vzat odhad podílu socialistických zemí na světové průmyslové výrobě v roce 1950, který byl kombinací různých metod stanoven v rozptylu od 19 do 21 %.⁸⁾

Na základě údajů o růstu průmyslové výroby v socialistických a kapitalistických zemích je možno s použitím tohoto výchozího podílu na světové průmyslové výrobě 20 : 80 ve prospěch kapitalismu v roce 1950 extrapolovat hrubý vývoj podílu obou soustav v delším časovém období použitím indexů průmyslové výroby socialistických a kapitalistických zemí.

Výpočty opírající se o extrapolaci zjištěných údajů pomocí indexní metody a temp růstu, obrazejí vždy pozornost k rozborům používaných indexů, a zejména k použitému systému vážení jednotlivých zemí v úhrnu soustav nebo světa.

První důkladnější pokus o sestavení světového indexu průmyslové výroby a stanovení podílu jednotlivých zemí, provedla Společnost národů, která od roku 1925/1927 vypočítávala pravidelné statistické řady v publikaci „Memorandum sur la production et le commerce“, na základě výroby nejdůležitějších surovin. Nedostatkem této metody byla skutečnost, že do indexu byly zahrnovány i suroviny vyráběné země-

⁸⁾ Podíl 18—19 % udává např. Národní hospodářství ČSR (15 budovatelských let), SNPL, 1960; Plánované hospodářství č. 7/1960 udává 20 %, atd.

Autoři těchto orientačních odhadů vycházeli zřejmě z podílu socialistické světové soustavy na světové průmyslové výrobě hlavních druhů průmyslových výrobků s přihlédnutím k váze strojírenství a chemického průmyslu.

Např. orientační aritmetický průměr z podílu socialismu na světové průmyslové výrobě uhlí, nafty, elektřiny, železa, oceli, cementu, nákladních aut a autobusů, traktorů, bavlněných tkanin, cukru a obuvi činil v roce 1950 cca 19 %. S přihlédnutím ke strojírenství a chemickému průmyslu je možno zhruba podíl socialismu na světové průmyslové výrobě položit na úroveň 20 %.

dělstvím (vliv výkyvů v indexech způsobených i agrárními krizemi, atd.), a že do indexu byla zahrnována těžba surovin a nikoli jejich zpracování. (Index byl zkreslen skutečností, že v krizi existují právě největší zásoby surovin, dále, že suroviny se zpracovávaly zpravidla v průmyslově vyvinutých zemích, zatím co v zemích méně rozvinutých byly těženy). Tento index bylo možno vypočítávat jen jako index roční, nikoli jako index měsíční.

Mezistupněm ve vývoji sledování světové průmyslové výroby bylo vypočítávání indexu na základě sledování světových řad pro jednotlivé výrobky zastupující průmyslová odvětví, které byly zváženy jejich podílem na objemu průmyslové výroby. Tento pokus učinil berlínský Ústav pro výzkum konjunktury, který vedle základních látek (uhlí, ropy, atd.) zpracoval dále údaje o výrobě automobilů, papíru, textilu, skla a cementu, stavbu strojů, výrobu potravin a poživatin.

Určitým kompromisním řešením bylo shrnování indexů jednotlivých zemí do indexu světového. V roce 1931 provedl berlínský Ústav pro výzkum konjunktury první pokus na základě údajů 10 zemí. V dalších letech byla tato metoda použita i pro další země.

Za základ byl zvolen objem výroby jednotlivých zemí a váhy jednotlivých zemí na světové výrobě byly sestaveny kombinací počtu pracovníků průmyslu, investovaných strojů (HP) a zejména objemu výroby jednotlivých národních průmyslů, který rozhodoval i ve sporných případech. V některých případech pro nedostatek údajů musela být hodnota průmyslové výroby odhadnuta. Takto byly stanoveny podíly jednotlivých zemí na světové průmyslové produkci pro 38 zemí, které vyráběly cca 92 % světové průmyslové produkce.⁹⁾

Po řadě bezúspěšných pokusů přijala Společnost národů systém vah vypočtený berlínským ústavem a vyloučila za účelem sjednocení indexů jednotlivých zemí výrobu elektrické energie a stavebnictví, což dodnes činí statistické orgány OSN.¹⁰⁾

Na základě takto stanovených podílů byl sestaven „světový index“ průmyslové výroby se základem pro rok 1928, který zahrnoval světový průmysl, včetně SSSR a bez SSSR. Obdobné metodiky konstrukce světového indexu použila i Organizace spojených národů po II. světové válce, např. v „Economic Survey of Europe“ v roce 1948 a 1949, v „Uni-

⁹⁾ Podrobnosti tohoto pokusu popisuje „Vierteljahrshäfte zur Konjunkturforschung, Berlin, 1933, Sonderheft 31 : Die Industriewirtschaft. Entwicklungstendenzen der deutschen und Internationalen Industrieproduktion 1860 bis 1930“, který uvedl i váhy jednotlivých zemí pro rok 1928 na str. 38. Pro zajímavost, podíl ČSR byl stanoven na 1,6 %, podíl USA na 44,8 %.

¹⁰⁾ Podrobnosti viz R. Wagenführer: Produktionsindexziffern und ihre Probleme, Vierteljahrshäfte zur Wirtschaftsforschung, 1938/1939, Heft. 1. str. 87 a násl. Tyto „očištěné“ indexy se od „neочиštěných“ prakticky nelišily.

ted Nations Bulletin of Statistic“, atd., kde byly konstruovány indexy se základem 1937 = 100 %.

Ovšem již ve třicátých letech byly vysloveny názory, že je metodicky nesprávné zahrnovat do indexu světové průmyslové výroby SSSR, jako zemi socialistickou, bez zvláštního subindexu, neboť ekonomické výsledky socialistického hospodářství jsou odlišné od celkových výsledků kapitalismu. Metodika sestavování indexu průmyslové výroby „světa“, která byla použita OSN, byla ostře kritizována sovětským ekonomem A. Kaškarevem ve stati „Co nám ukazuje světová průmyslová statistika.“¹¹⁾ Kaškarev správně poukázal na skutečnost, že je nepřípustné, aby socialistické státy nebyly z celkového „světového“ indexu vyčleňovány do zvláštního subindexu, když pro vývoj průmyslové výroby v USA toto statistické orgány OSN činily. Vadným tříděním byl tak zakrýván skutečný vývoj a stav ve prospěch států kapitalistických, při čemž váhy, použité k sestavení „tohoto světového“ indexu nebyly tehdy publikovány.

Po těchto neúspěšných pokusech není ve světovém měřítku vypočítáván oficiální index statistickými orgány OSN. OSN publikuje pouze index kapitalistické světové soustavy, který je sestavován ze subindexů průmyslu těžebního a zpracovatelského v kapitalistických zemích.¹²⁾ Socialistická světová soustava používá indexu, který je sestavován sovětskými ekonomy.

V červenci 1963 otiskl měsíčník Organizace Spojených národů „Monthly Bulletin of Statistic“ nový index světové průmyslové výroby, který zahrnuje i některé socialistické země (členské země RVHP).

Výpočty se připravovaly dlouho. Je nutno jistě ocenit práci statistiků, kteří narážejí na značné potíže při srovnatelnosti národních statistik. Pro konstrukci indexu světa použily statistické orgány OSN těchto základních vah pro rok 1958: SSSR a Východní Evropa (tj. RVHP) = 27,2 %; USA = 33,6 %; a Evropské hospodářské společenství = 14,4 %. Tento index nezahrnul asijské socialistické země pro nedostatek statistických informací, není tedy úplný. Přesto se stává základem všech soudobých úvah o hospodářském soutěžení socialismu a kapitalismu.

Pro potřeby srovnávání objemů průmyslové výroby v kapitalistických a socialistických zemích, pro zkoumání tendencí vývoje, je však nutno údaje o podílu jednotlivých zemí na světové průmyslové výrobě, nebo

¹¹⁾ Novoje vremja, č. 14/1950.

¹²⁾ Podrobnosti o konstrukci indexu kapitalistické světové soustavy viz „Supplement to the Monthly Bulletin of Statistic. Definitions and Explanatory Notes.“ Statistical Office of the United Nations, New York, 1959, p. 45.

na výrobě jednotlivých hospodářských soustav, či druhů výrobků, zjišťovat, pro správné určení vah v konstrukci indexů.

Pokusů o konstrukci těchto údajů je velmi mnoho, a výsledky se často značně liší, podle použité metodiky, která zpravidla nebývá publikována. Navazovat na dřívější pokusy extrapolacemi nelze pro nesrovnatelnost údajů. Proto je nutno tyto výpočty často provádět i za připsuštění určitých nepřesností.

Vezměme konstrukci indexu světové kapitalistické soustavy. Jako vah pro jednotlivé země je používáno údajů o podmíněně čisté produkci v průmyslu těžebním a zpracujícím, které soustředil statistický úřad OSN pro léta 1937, 1948, 1953 a 1958. Údaje chybějících let se zjišťují zpravidla extrapolací na základě dynamiky růstu pomocí indexů průmyslové výroby. V důsledku metodických nedostatků dochází pak k značným diferencím, které velmi zkreslují obraz skutečnosti.

Obraz o podílu jednotlivých kapitalistických zemí na světové kapitalistické výrobě nám udává pak extrapolace vah kapitalistických zemí, stanovených pro rok 1958 (podle vzorce: nová váha = stará váha $\times$ index země : indexem soustavy), provedená až do roku 1962.

V průběhu uplynulých dvanácti let vzrůstala průmyslová výroba kapitalistických zemí v průměru o 5,1 % ročně. Největšího ročního průměrného přírůstku dosahovalo Japonsko (16,3 %), sledováno Itálií (9,1 %) a NSR (9,1 %), nižší přírůstková tempa měla Kanada (4,7 %), USA (3,9 %) a Velká Británie (2,8 %).

Index průmyslové výroby kapitalistických zemí (rok 1950 = 100)

Z e m ě	1950	1953	1955	1960	1961	1962	Průměrný roční přírůstek
USA	100	122	128	145	146	158	3,9
Velká Británie ^{a)}	100	107	119	136	138	139	2,8
NSR ^{b)}	100	139	178	251	266	279	9,1
Francie	100	112	131	179	189	200	6,0
Itálie	100	128	153	234	260	285	9,1
Kanada	100	120	133	156	161	174	4,7
Japonsko	100	181	210	474	565	611	16,3

a) Včetně stavebnictví.

b) Bez Sárska.

Do indexů průmyslové výroby většiny kapitalistických zemí jsou zahrnuty: průmysl, průmysl těžební, zpracující, výroba elektřiny a plynu, ale není zahrnuto stavebnictví.

Pramen: Statistical Yearbook, U. N. New York,

Monthly Bulletin of Statistic, U. N. N. Y.

V důsledku rozdílného tempa rozvoje průmyslové výroby měnil se i podíl jednotlivých zemí na kapitalistickém průmyslu světa v letech 1937—1962 takto:

Podíl jednotlivých zemí na průmyslové výrobě kapitalistické světové soustavy (v %)

Z e m ě	1937	1948	1950	1953	1955	1960	1961	1962
USA	41,4	53,4	50,4	51,6	48,8	44,8	45,2	46,3
Velká Británie	12,1	11,2	11,3	10,1	10,1	9,4	9,4	9,0
NSR	9,0	3,6	5,9	6,7	7,7	8,8	9,3	9,3
Francie	6,0	3,9	3,9	3,9	4,2	4,9	5,2	5,3
Japonsko	4,8	1,0	1,0	2,1	2,2	4,0	4,9	5,2
Itálie	3,0	2,6	2,6	2,9	3,1	3,9	4,2	4,3
Kanada	2,7	3,2	3,2	3,4	3,3	3,2	3,3	3,3

jde o země, které představují v průměru cca 4/5 průmyslu kapitalistické soustavy.

Pramen: Supplement to the Monthly Bulletin of Statistics, U. N. May, 1959; Monthly Bulletin of Statistics, U. N. May, 1963.

I když vypočtené podíly jednotlivých zemí na výrobě kapitalistické světové soustavy trpí některými metodickými nedostatky, přesto nás zhruba orientují o průmyslové výrobě jednotlivých zemí. Na základě jiných výpočtů je možno mít za to, že zejména v případě USA, NSR a Velké Británie přináší extrapolace určité odchylky směrem dolů, kdežto skutečný stav je o něco málo vyšší.

Obtížnější je stanovit váhy pro jednotlivé socialistické země. Po druhé světové válce bylo učiněno několik pokusů. Např. statistický úřad OSN se pokusil stanovit poměr průmyslové výroby jednotlivých socialistických zemí na základě objemů podmíněně čistě průmyslové produkce vyjádřené v mil. dolarů kupní síly roku 1938 pro leta 1938 a 1948.¹³⁾

Možnost srovnání úrovně průmyslové výroby z oficiálních údajů o hrubé průmyslové výrobě jednotlivých socialistických zemí, vyjádřené v národních měnách, naráží na různou strukturu výroby, různé cenové hladiny, různé kupní síly národních měn, různost kursů, atd. Získané výsledky jsou téměř bezcenné, neboť celá řada činitelů je silně zkresluje.

¹³⁾ Tyto údaje převzali i ss. Flek, Levčik, Kružík, ve své publikaci: Ekonomické soustředění mezi socialismem a kapitalismem, SNPL, 1961, Praha na str. 131 a provedli jejich extrapolaci do roku 1958.

Uvedené údaje převzaté z „Economic Survey of Europe in 1948“, U. N. Ženeva, 1949, p. 21, nelze však prověřit. Obdobným způsobem bylo postupováno v publikaci Ingvara Svernilsona „Growth and Stagnation in the European Economy“ (Geneva, 1954, p. 207). Pro nemožnost prověřit tyto výpočty je velmi obtížné je používat.

Proto bylo nutno volit jiné cesty pro srovnávání objemů průmyslové výroby. Jednou z použitých metod bylo srovnání objemů průmyslové výroby socialistických zemí na základě výrobků — reprezentantů, oceněných jednotnými cenami pro všechny socialistické země v jednotné měně.

Tuto metodiku vzal za základ statistický úřad ČSSR a SSSR, který provedl příslušné výpočty pro rok 1958. Státní úřad statistický ČSSR stanovil pro členské země RVHP podíly na základě výběru 90 reprezentativních výrobků, které byly oceněny plánovacími odbytovými cenami ČSSR z roku 1951. Tyto podíly, které použil i CSÚ SSSR, byly upraveny na základě porovnání úrovně SSSR ve srovnání s asijskými socialistickými státy a na základě příslušných výpočtů byly stanoveny váhy jednotlivých socialistických zemí na světové socialistické průmyslové výrobě.¹⁴⁾

Na základě indexů průmyslové výroby socialistických zemí byly tyto podíly tak extrapolovány do příslušných časových řad. Tímto způsobem postupovali zřejmě i autoři ss. A. Bálek, B. Havelková a D. Titěra ve své publikaci „Země socialistické světové soustavy“ (SNPL, 1961), ve které na str. 9 uvádějí podíly socialistických zemí na průmyslu socialistické světové soustavy v roce 1960, i když neuvedli metodiku výpočtu. Uvedené podíly jsou až na bezvýznamné výjimky totožné s extrapolací podílu socialistických zemí v roce 1958 na rok 1960 pomocí indexů průmyslové výroby.

Použijeme-li výpočtu těchto autorů k extrapolaci podílu socialistických zemí na světové socialistické soustavě v oblasti průmyslové výroby pomocí oficiálních indexů průmyslové výroby pro předchozí i další leta, je možno pak stanovit tento obraz vývoje průmyslové výroby jednotlivých zemí i jejich podílu na průmyslu socialismu.

Nejrychlejšího tempa rozvoje ze socialistických zemí v letech 1950 až 1962 dosahovala Čínská lidová republika a Korejská lidová republika (okolo 20 %). Ale i nejmenší průměrné roční tempo dosáhlo přes 10 % objemu průmyslové produkce. Průmysl celé světové socialistické soustavy vzrůstal v průměru 12,9 % ročně, čili téměř dvaapůlkrát rychlejším tempem než světová soustava kapitalistická.

¹⁴⁾ Metodické podrobnosti, srov. „Postavení ČSSR ve světovém hospodářství a její úloha v ekonomickém soutěžení s kapitalismem“, VÚNP, Praha, 1960.

Je zajímavé, že některé tyto podíly je možno ověřit i použitím kursů pro obchodní platby při přepočtu objemů hrubé výroby, vyjádřené v národních měnách, např. u vzájemného vztahu podílů SSSR, ČSSR, NDR.

Tyto údaje, vyjádřené pro SSSR v roce 1958 cca 60 % socialistické průmyslové výroby, ČLR cca 15 %, Polsko a NDR přes 6 % a pro ČSSR více než 5 %, převzala i publikace „Soutěžení socialismu a kapitalismu“, Orbis, Praha, 1961, na str. 224.

Index průmyslové výroby socialistických zemí (rok 1950 = 100)

Z e m ě	1953	1955	1960	1961	1962	Průměrný roční přírůstek	Pozn.
Albánie	230	280	610	654	696	17,6	1960/1950
Bulharsko	159	190	419	462	511	17,2	
ČSSR	147	170	282	308	326	10,3	
Maďarsko	172	184	265	295	316	10,0	
NDR	160	190	294	311	330	10,4	
Polsko	171	212	340	374	405	12,4	
Rumunsko	168	202	347	400	462	13,6	
SSSR	145	185	303	330	362	11,3	
Čína	233	287	1112	.	.	20,2	
Korea	68	156	708	807	968	20,8	
Mongolsko	108	132	310	385	440	13,1	1962/1951
Vietnam ^{a)}	.	50	250	275	339	11,7	
SFRJ	106	140	263	281	301	9,6	

a) Rok 1951 = 100.

Pramen: Statistická ročenka ČSSR, 1960, 1962, SNTL, Praha.

Poznámka: V tabulce není zachycena Kuba.

Použití indexů rozvoje průmyslové výroby k extrapolaci podílů socialistických zemí na světové výrobě socialismu pak umožní tento hrubý obraz:

Odhad podílů socialistických zemí na průmyslové výrobě socialismu

Z e m ě	1950	1955	1960	1961	1962*)
Albánie	0,0	0,0	0,1	0,1	0,1
Bulharsko	0,8	0,8	0,9	0,9	0,9
ČSSR	6,4	5,7	5,0	5,0	4,8
Maďarsko	2,2	2,2	1,6	1,7	1,7
NDR	7,5	7,5	6,1	6,0	5,8
Polsko	6,4	7,1	6,0	6,1	6,0
Rumunsko	2,7	2,9	2,6	2,8	2,9
SSSR	68,3	66,4	57,1	57,2	57,1
Čína	5,2	6,9	19,1	18,8*)	19,0*)
Korea	0,6	0,5	1,3	1,4	1,5
Mongolsko	0,0	0,0	0,1	0,1	0,1
Vietnam	0,0	0,0	0,1	0,1	0,1
S k u p i n y					
SSSR	68,3	66,4	57,1	57,2	57,1
Evropské soc. státy	25,9	26,2	22,4	22,5	22,2
Asijské soc. státy	5,8	7,4	20,6	20,3	20,7
RVHP	94,2	92,6	79,4	79,7	79,3

*) Odhad.

Metodické poznámky:

1. Výpočet proveden rozvedením údajů knihy: A. Bálek, B. Havelková, D. Titěra: Země socialistické světové soustavy, SNPL, Praha, 1961, str. 9, kde se udává podíl socialistických zemí pro rok 1960. Tyto údaje jsou rozvedeny extrapolací použitím indexů průmyslové výroby.
2. Údaje mohou o něco diferovat, neboť údaje autorů jsou zřejmě vyčísleny na základě reprezentativních výrobků, kdežto indexy jsou vyčerpávající.
3. Použitý index socialistické světové soustavy je sovětský, má stejné vážení.
4. Nespolehlivé jsou údaje u Číny, proto pro rok 1950 a 1955 jsou opravovány směrem dolů, aby bylo toto v souladu se 100% rozložením produkce. Údaje u Číny pro rok 1961 a 1962 jsou odhadnuty, neboť nebyly publikovány.
5. Údaje roku 1962 jsou provedeny vážením 10 zemí (bez Albánie a Číny, jejichž údaje nejsou k dispozici). Vzniklý průměrný přírůstek 9,4 % je vzhledem k možností zvýšení v Číně a Albánii zaokrouhlen na 10% přírůstek v roce 1962 proti r. 1961. SFRJ není v tabulce zachycena vůbec.

Mimo vah pro socialistické země jsou v poslední době středem pozornosti váhy publikované v knize Tibora Kisse: Hospodářská spolupráce socialistických zemí, Budapešť, 1961, str. 228, stanovené pro rok 1950. Váhy této publikace vykazují větší podíl vyspělejších socialistických zemí než v naší variantě, ale mezi oběma variantami není velkého rozdílu. (Váhy pro rok 1950: Albánie 0,04; Bulharsko 0,86; ČSSR 7,88; Maďarsko 2,33; NDR = 8,58; Polsko 7,40; Rumunsko 2,91; SSSR = 70,00; RVHP = 100,0.)

Jsou-li určeny váhy jednotlivých zemí v soustavách, je možno vypočítávat již vzájemný poměr jednotlivých světových soustav. Chyby v odhadnutém poměru průmyslové produkce světových soustav ve výši 20:80 ve prospěch kapitalismu pro rok 1950 extrapolované indexy průmyslové výroby do roku 1962 se mohou projevit jako odchylky $\pm 2-4$ bodů, což s hlediska řešení úkolů hospodářského soutěžení nehraje podstatnou roli.

Odhad vývoje průmyslové výroby ve světovém měřítku a jednotlivých soustavách v letech 1950–1962 (v %)

Rok	Socialismus	Kapitalismus	Světá)	
			A	B
1950	100	100	100	100
1951	118	108	110	110
1952	135	111	116	116
1953	153	120	126	126
1954	171	120	130	130
1955	190	134	146	146
1956	212	141	156	155
1957	234	146	164	163
1958	274	141	170	168
1959	321	155	191	189
1960	359	166	206	204
1961	391	171	217	215
1962*)	430	182	228	226

*) Odhad.

a) Pro výpočet indexu světové průmyslové výroby jsou vzaty za základ dvě varianty vah.

Varianta A = maximální; váha pro socialismus = 20,5 %.

Varianta B = minimální; váha pro socialismus = 19,5 %.

Vzniknou dva indexy světové průmyslové výroby, které pouhou extrapolací se za 12 let liší o 2 body.

Indexy jednotlivých soustav jsou vzaty na základě údajů OSN a sovětských pramenů.

Pramen: Monthly Bulletin of Statistic, U. N.; XXII. sjezd KSSS, Nová mysl, zvl. číslo, říjen 1961, str. 5. Zprávy o plnění plánů socialistických zemí za léta 1961 a 1962.

Provedme příslušné výpočty na základě extrapolací pomocí indexu průmyslové výroby pro jednotlivé soustavy a svět.

Provedená extrapolace časových řad pro socialistickou a kapitalistickou světovou soustavu v obou variantách ukazuje jednak porovnatelný růst výroby, jednak vzájemný podíl obou světových soustav na světové průmyslové produkci, asi takto:

Odhad porovnatelného růstu průmyslové výroby (v %)

Rok	Varianta			
	A		B	
	soc.	kap.	soc.	kap.
1950	20	80	20	80
1951	24	86	23	87
1952	28	88	26	89
1953	31	95	30	96
1954	35	95	33	97
1955	39	107	37	109
1956	44	112	41	114
1957	48	116	46	118
1958	56	114	53	115
1959	66	125	63	126
1960	74	132	70	134
1961	80	137	76	138
1962*)	88	144	84	146

Odhad podílu světových soustav na světové průmyslové výrobě (v %)

Rok	Varianta			
	A		B	
	soc.	kap.	soc.	kap.
1950	20	80	20	80
1951	22	78	21	79
1952	24	76	23	77
1953	25	75	24	76
1954	27	73	26	74
1955	27	73	25	75
1956	28	72	27	73
1957	29	71	28	72
1958	33	67	32	68
1959	35	65	33	67
1960	36	64	34	66
1961	37	63	36	64
1962*)	38	62	37	63

*) Odhad.

Varianta A = výchozí váhy pro socialismus v r. 1950 = 20,5 %.

Varianta B = výchozí váhy pro socialismus v r. 1950 = 19,5 %.

Uvedené údaje se zhruba shodují s údaji, které používají všechny teoretické práce o vzájemném poměru sil socialismu a kapitalismu v posledních letech a dokazují významné úspěchy v hospodářském soutěžení socialismu s kapitalismem.

Varianta výpočtu poměru sil mezi socialismem a kapitalismem v oblasti průmyslové výroby, která přihlíží k výpočtům statistických orgánů OSN a vahám Tibora Kisse, vykazuje ve výsledných výpočtech difference

od výpočtů shora uvedených. Ve výpočtech jsou jednak odchylky ve váze jednotlivých kapitalistických i socialistických zemích, jednak odchylky v podílu jednotlivých světových soustav. Pro rok 1962 např. vychází podíl socialistické soustavy zhruba 34 % na světové průmyslové výrobě. Protože tyto výpočty a úvahy byly zveřejněny, nebo bylo možno je zpracovat až po odevzdání rukopisu, nezahrnuje tato stať tuto problematiku, která je zajisté značným přínosem k řešení zadané otázky.

Přihlédneme-li k určitým nepřesnostem výpočtů, které vznikají na základě některých metodických nesrovnalostí, můžeme uvést, že podíl socialistické světové soustavy na světové průmyslové výrobě činil v roce 1950 asi 20 % a v roce 1962 přesáhl jednu třetinu (cca rozptýl v rozmezí 36—38 %). S hlediska metodických nepřesností, které znamenají odchylku, rostou délkou časové řady, jeví se nižší hranice podílu socialismu na světovém průmyslu pravděpodobnější, než hranice horní. Průmyslová výroba socialistických zemí dosáhla v současnosti již více než dvě třetiny průmyslové výroby v hospodářsky vyspělých zemích kapitalismu. Dosáhl-li podíl socialismu na obyvatelstvu světa 35 % v letech 1959—1960 a podíl průmyslové výroby rovněž 35 %, pak v socialistické světové soustavě průmyslová výroba připadající na jednoho obyvatele již převýšila úroveň kapitalismu jako celku. Tento ukazatel však nelze přeceňovat, neboť ukazatel průměrné průmyslové výroby na jednoho obyvatele, odvozovaný ze světových hospodářských soustav, vyjadřovaný nadto v hodnotových ukazatelích, jen velmi přibližně odráží konkrétní ekonomickou skutečnost. Mnohem významnější bude dosažení nadpoloviční produkce ve světové průmyslové produkci, kterou dosáhne socialistická světová soustava zhruba kolem roku 1970, čímž se stane rozhodující silou v oblasti materiální výroby. Obdobně na poli zemědělské výroby bylo dosaženo již více než $\frac{2}{5}$ světové zemědělské produkce.

Vzestup podílu socialistických zemí na světové průmyslové výrobě byl způsoben trvalým vyšším přírůstkovým tempem rozvoje v socialistických zemích. I přes některé potíže srovnatelnosti, ukazují statistické údaje, že socialismus má více než dvojnásobné tempo růstu průmyslové výroby než kapitalismus. Za posledních dvanáct let, použijeme-li (ne plně srovnatelných!) indexů průmyslové výroby socialismu a kapitalismu, vzrostla průmyslová výroba socialismu 4,3 krát (při průměrném ročním přírůstkovém tempu 12,9 %), zatím co v kapitalistických zemích vzrostla pouze 1,8 krát (při průměrném ročním přírůstkovém tempu 5,1 %).

Jestliže v roce 1950 vyráběl SSSR přes 13 % světové průmyslové produkce, ČLR, ČSSR, Polsko, každá země přes 1 %, zatím co v této době podíl USA na světové průmyslové produkci činil asi přes 40 %,

Velké Británii přes 9 %, NSR asi 6 % a Francii 3%, poskytuje v roce 1962 odhad podílu jednotlivých zemí na světové průmyslové produkci již tento obraz: Podíl SSSR přesáhl již 21 %, Čínská lidová republika vyrábí více než 6 %, NDR a Polsko přes 2 % a ČSR téměř 2 %. Podíl USA činil asi 34 %, Velké Británie a NSR okolo 7 %, Francie přes 4 % atd. Rovněž v průmyslové výrobě přepočítané na jednoho obyvatele mezi prvními šesti státy světa je mimo USA, Kanady, Velké Británie a NSR i NDR a ČSSR.

Socialistické země disponují všemi potřebnými podmínkami pro svůj další rozvoj. Hluboká jistota lidu socialistických zemí o splnitelnosti přijatých národohospodářských plánů a o konečném vítězství socialismu v hospodářském soutěžení s kapitalismem je reálně podložena.

Na základě úspěšně provedené socialistické industrializace a kolektivizace ve většině socialistických zemí již existuje nezbytný průmysl, vybavený pokrokovou technikou, existuje již mechanizovaná zemědělská velkovýroba, nebo alespoň její základ.

Socialistické země disponují již dnes značným počtem vysoce kvalifikovaných kádrů, které jsou schopny řešit úspěšně složité úkoly rozvoje národního hospodářství. Tyto kádry jsou schopny spolu s pracujícími zajistit velký rozmach národního hospodářství, na základě technického pokroku, neustálého růstu produktivity práce, zlepšování ekonomických ukazatelů v průmyslu, stavebnictví, dopravě i zemědělství.

Socialistické země, zejména díky vědcům Sovětského svazu, disponují vynikajícími úspěchy vědy a techniky. Zavádění technických zlepšení a vynálezů do výroby v masovém množství, umožňuje dosahovat velkých výsledků v rozvoji výrobních sil.

Socialistická světová soustava disponuje prakticky nevyčerpatelným přírodním bohatstvím, které je získáváno a dále rozšiřováno plánovitým vědeckým geologickým průzkumem, které umožňuje neomezený růst různých odvětví národního hospodářství.

Jen v současné době má socialistická světová soustava k použití cca 60 % celkových geologických zásob hlavních nerostných surovin v celosvětovém měřítku. Socialismu patří z palivově energetických zdrojů asi 60 % světových zdrojů uhlí, 50 % zásob nafty a plynu, naprostá většina použitelných zásob vodní energie a radioaktivních prvků. Socialismus má k dispozici přes 50 % světových zásob železných rud, hliníkových rud, okolo 90 % rud manganu, wolframu, antimonu atd. Socialistická světová soustava vlastní většinu světových zdrojů rud mědi, olova, zinku, cínu, niklu, titanu, molybdenu, dalších barevných a legujících i tzv. vzácných prvků a kovů, má k použití největší světové zdroje diamantů, 85 % světových zdrojů draselných solí, většinu zdrojů síry, fosforu, atd. Na území socialistické světové soustavy jsou největší

plochy nejúrodnějších černozemních půd a ekonomicky nejvýznamnějších lesů.¹⁵⁾

Jednotlivé socialistické země jsou nedílnou součástí socialistické světové soustavy. Rozvoj socialistické světové soustavy na základě neustále se rozšiřující mezinárodní socialistické dělby práce umožňuje zcela novým způsobem řešit problémy výstavby komunismu i hospodářského soutěžení s kapitalismem. Každá socialistická země, člen světové socialistické soustavy, získává nesmírné výhody, které plynou ze vzájemné hospodářské spolupráce a vzájemné přátelské pomoci jednotlivých zemí. Účast zemí na mezinárodní socialistické dělbě práce ovlivňuje všechny ekonomické problémy výstavby vlastního komunistického hospodářství, působí na zdroje a potřeby jednotlivých zemí, tempo jejich rozvoje a podmínky, za kterých je výstavba uskutečňována. Je nutno zcela bezpodmínečně zdůraznit, že jedině v rámci socialistické světové soustavy je možno příslušné úkoly řešit co nejrychleji a nejúčelněji.

Z tohoto hlediska stále více vystupuje do popředí velká úloha Rady vzájemné hospodářské pomoci, jako společného orgánu socialistických zemí, pro řešení společných ekonomických otázek. Již od XIII. zasedání Rady rozvíjí se koordinovaně některé oblasti národního hospodářství socialistických zemí, začínají se objevovat prvky budoucí jednotné ekonomiky socialistické světové soustavy (např. koordinovanost některých investic, energetický dispečink, atd.). Jedině rozvoj mezinárodní socialistické dělby práce odpovídá historickému vývoji výrobních sil jednotlivých zemí, jedině využití všech zdrojů a možností, které poskytuje socialistická světová soustava, umožňuje překonat omezenost podmínek a zdrojů jednotlivých zemí a podstatně zkrátit lhůty řešení příslušných úkolů. Proto neustálé zdokonalování a upevňování práce Rady vzájemné hospodářské pomoci, rozvoj progresivních forem mezinárodní dělby práce, zejména v oblastech výroby a řízení národního hospodářství, má v současné době mimořádný význam, a to i s hlediska hospodářského soutěžení.

Socialismus úspěšně bojuje o světové prvenství v ekonomice a může směle pohlédnout do budoucnosti.

Lze předpokládat, že v průběhu dalších let bude pokračovat proces světové socialistické revoluce a další země se stanou členy socialistické světové soustavy. Zajímavou studií v tomto směru je článek S. Strumilina „Svět za dvacet let“,¹⁶⁾ který vyšel z rozboru vývoje lidské společnosti v uplynulém období a pokusil se o odhad budoucího vývoje.

Jestliže v posledním desetiletí vzrostl počet obyvatelstva zeměkoule

¹⁵⁾ Podle G. Apetauer: Některé otázky postavení ČSSR ve světovém hospodářství, Vysoká škola stranická, červen, 1961, str. 29.

¹⁶⁾ „Mir čerez 20 let“, Kommunist č. 13/1961.

přibližně z 2,5 miliardy lidí na tři miliardy, znamenalo to přírůstek cca 20 procent. Vezmeme-li v úvahu tento přírůstek a odhadem pravděpodobné zpomalení tempa i pro leta následující, činil by předpokládaný počet obyvatelstva Země v roce 1980 něco přes čtyři miliardy lidí.

K obdobným výsledkům došlo i ústředí UNESCO, které odhadlo, že přírůstek obyvatel na světě brzy dosáhne 2 % ročně a pak by koncem roku 1980 žilo na zeměkouli na čtyři miliardy lidí.

Zajímavější jsou však obdobné výpočty, které s. Strumilin provedl pro každou světovou soustavu. V roce 1960 činil počet obyvatel imperialistických zemí asi 600 milionů a jeho přirozený přírůstek nepřevyšoval jedno procento, tj. šest milionů. Obyvatelstvo socialistické světové soustavy již tehdy převýšilo 1,05 miliardy osob a jeho roční přírůstek, asi 25 milionů, tj. 2,4 procenta, převyšoval alespoň čtyřikrát absolutní přírůstek obyvatelstva imperialistických zemí. Ve skupině neutrálních zemí činil přírůstek ročně 19 milionů lidí, tedy asi 1,4 procenta.

Při tak různém tempu růstu bude podíl na počtu obyvatelstva za dvacet let zcela jiný; značně se zvýší podíl socialistických zemí. Nelze zapomenout, že počet obyvatelstva zemí, které se od roku 1945 do roku 1960 rozhodly vstoupit na cestu k socialismu, dosáhl nejméně 830 milionů lidí. Lze očekávat, že i nadále bude tento nezadržitelný proces pokračovat — a to ve stejném tempu a rozsahu. Připustíme-li, že v nejbližších dvaceti letech tedy přistoupí k socialistické soustavě z neutrálního tábora nejvýše 30 procent obyvatelstva a z kapitalistického nejvýše 10 % a předpokládáme-li, že v prvním desetiletí, do roku 1970, bude tento počet ještě dvojnásobně nižší, bude dynamika celého světa v rozvoji obyvatelstva v budoucích dvaceti letech vypadat přibližně takto:

Skupina zemí	obyvatelstvo země v mil. osob						Přírůstek v %	
	1960		1970		1980		za	
	mil.	%	mil.	%	mil.	%	10 let	20 let
I. varianta								
1. země socialismu	1050	35	1331	37	1687	40	26,8	60,7
2. země imperialismu	600	20	664	19	733	18	10,6	22,1
3. země ostatní*)	1350	45	1551	44	1783	42	14,9	32,1
C E L K E M	3000	100	3546	100	4203	100	18,2	40,1
II. varianta								
1. země socialismu	1050	35	1597	45	2295	54	52,1	118,6
2. země imperialismu	600	20	631	18	660	16	5,2	10,0
3. země ostatní*)	1350	45	1318	37	1248	30	— 2,4	— 7,6

*) V tuto skupinu zemí jsou zahrnuty země, které se osvobodily od koloniálního otroctví nebo bojují za své osvobození.

Pramen: Kommunist, č. 13/1961, str. 28.

Obě dvě varianty ukazují, že obyvatelstvo socialistické světové soustavy dosáhne v roce 1980 okolo 50 procent všeho obyvatelstva zeměkoule. První varianta přihlíží jen k přirozenému přírůstku obyvatelstva v jednotlivých skupinách a vytváří dolní pravděpodobnou hranici. V druhé variantě je učiněn pokus přihlídnout i k pravděpodobnému přechodu dalších zemí k socialismu a vytváří pravděpodobnou horní hranici podílu jednotlivých skupin na obyvatelstvu zeměkoule.

Výpočty ukazují, že socialistická světová soustava se již dnes stala přirozeným centrem všech mírumilovných sil. I přes možné odchylky skutečnosti od těchto odhadových propočtů, které mohou být způsobeny různými činiteli, se váha socialismu na světě bude neustále zvětšovat.

Vzestupu podílu socialistické světové soustavy na celkovém počtu obyvatelstva zeměkoule bude odpovídat i vzestup jejího podílu na výrobě materiálních statků. Analýza rozvoje obou soustav umožňuje stanovit i hrubé orientační údaje o dalších perspektivách socialismu v hospodářském soutěžení s kapitalismem v letech 1960—1980.

V letech 1950—1960 dosahoval socialismus průměrného ročního přírůstku 13,6 %, v letech 1950—1962 12,9 %, zatím co kapitalismus ve stejných obdobích dosahoval pouze 5 a 5,1 %. S růstem objemu průmyslové výroby v jednotlivých soustavách je možné předpokládat i určitý pokles tempa růstu průmyslové výroby. Pro sledující výpočty bylo vzato za základ: průměrné roční přírůstky pro socialismus ve variantách mezi 10—12 % ročně; pro kapitalismus ve variantách mezi 3—5 % ročně. I buržoasní ekonomové považují 5% průměrný roční přírůstek v kapitalistických státech v průběhu příštích dvaceti let za maximální.

Odhad vývoje průmyslové výroby socialismu a kapitalismu ve světovém měřítku v letech 1960—1980 (v %)

Soustava	Průměrný roční přírůstek v %	1960	1965	1970	1975	1980
Socialismus	varianta 1 = 12	100	176	310	547	965
	varianta 2 = 11	100	168	284	478	805
	varianta 3 = 10	100	161	259	418	673
Kapitalismus	varianta 1 = 5	100	128	163	208	266
	varianta 2 = 4	100	122	148	180	219
	varianta 3 = 3	100	116	134	156	180

Pak na základě extrapolace uvedených podílů socialismu a kapitalismu lze získat tento obraz o vývoji podílu socialismu a kapitalismu na světové průmyslové výrobě v letech 1960—1980:

Předběžné orientační výpočty provádějící odhady vývoje socialismu

Podmínky	1960	1965	1970	1975	1980
a) Podíl socialismu na světové průmyslové výrobě při maximálně příznivých podmínkách tempa růstu pro socialismus	36	46	56	66	75
b) Podíl socialismu na světové průmyslové výrobě při maximálně nepříznivých podmínkách tempa růstu pro socialismus	36	41	47	53	59
c) Pravděpodobný vývoj (střední varianty)	více než $\frac{1}{3}$	více než $\frac{2}{5}$	více než $\frac{1}{2}$	cca $\frac{3}{5}$	cca $\frac{2}{3}$

a kapitalismu na nejbližších dvacet let předpokládají, že socialismus i nadále se bude rozvíjet dvojnásobně rychlejším tempem než kapitalismus (v oblasti průmyslové výroby). Na základě různých variant je možno předpokládat, že socialismus dosáhne v roce 1965 více než $\frac{2}{5}$ světové průmyslové produkce, v roce 1970 více než $\frac{1}{2}$ a v roce 1980 okolo $\frac{2}{3}$ světové průmyslové produkce. Nadpoloviční produkce v zemědělské výrobě bude dosaženo socialismem do roku 1970. Tím bude získána absolutní převaha socialismu nad kapitalismem v rozhodující sféře lidské činnosti, ve sféře *materiální výroby*.¹⁷⁾

Tomuto vzestupu podílu socialistické světové soustavy na světové průmyslové výrobě jako celku bude odpovídat i vzestup výroby základních druhů průmyslových výrobků. Vycházíme-li z odhadových propočtů, bude socialismus v roce 1980 produkovat asi toto množství základních produktů:

Výroba základních průmyslových výrobků v roce 1980 v socialistické světové soustavě

Výrobek	Jednotka	1980	Kolikrát více než výroba kapitalismu v roce 1960
uhlí celkem a)	mil. tun	4.150	3,9 krát
ropa	mil. tun	800	0,9 krát
plyn přírodní	mld. m ³	800	...
elektřina	mld. kWh	6.000	3,4 krát
cement	mil. tun	600	3,1 krát
bavlněné tkaniny	mld. metrů	45—47	1,5 krát
obuv kožená	mld. párů	2,7—2,8	...
cukr-písek	mil. tun	42—43	1,2 krát
maso	mil. tun	92—94	...
obilí	mil. tun	1.100	...
ocel	mil. tun	500	2,1 krát

a) v kamenném ekvivalentu.

Pramen: Mirovaja ekonomika i meždunarodnyje otnošenija, č. 9/1961, str. 38.

¹⁷⁾ Obdobně orientační výpočty provedli sovětští ekonomové v časopisech: Kommunist č. 13/1961 na str. 30; Planovoe chozjajstvo č. 5/1962 na str. 86; Sborník: Socialističeskij lagерь, Gospolitizdat, 1962, na str. 19 a další.

Výroba průmyslu připadajícího na jednoho obyvatele dosáhne v roce 1980 podle orientačních odhadů o 20—60 % vyššího objemu než výroba ve stejném ukazateli v kapitalistické světové soustavě.

Rozhodující vklad do vzestupu ekonomického potenciálu socialismu má Sovětský svaz, vedoucí stát socialistické světové soustavy, který plní veliké úkoly vytyčené Programem KSSS do roku 1980. Na základě splnění úkolů programu, nejpozději v období let 1970—1975 budou USA předstíženy SSSR v základních ukazatelích hospodářského soutěžení socialismu a kapitalismu, což bude znamenat rozhodující zlom v celém procesu soutěže.

Rovněž ostatní země socialistické světové soustavy, zejména ČSSR a NDR v tomto období přispějí k plnění historického úkolu „dohnat a předejít“ svým dílem. Splnění základních ukazatelů hospodářského soutěžení např. v ČSSR a NDR dokáže plně převahu socialismu nad kapitalismem i v zemích, které za kapitalismu byly hospodářsky vyspělé, znovu jen potvrdí výhody světového socialistického hospodářství pro jednotlivé země.

Splnění úkolů národního hospodářství v letech 1960—1980 vytvoří převahu socialismu nad kapitalismem, která se stane nesporným faktem a získá rozhodující vliv na další vývoj světa. Proces světové socialistické revoluce bude pokračovat a další země se stanou členy socialistické světové soustavy.

V důsledku vzniku socialistické světové soustavy vytvořil se zcela nový poměr mezinárodních sil, vznikly nové tendence v jejich vývoji. Existuje dnes historická epocha, kdy vedle sebe existují státy socialistické a kapitalistické, kdy bylo otřeseno silami kapitalismu natolik, že se světový kapitalismus rozkládá a spěje ke svému konečnému zániku.

Kapitalismus vznikl v XVI. století. Aby se rozvinul ve světovou soustavu, potřeboval k tomu 300 let (do konce XIX. století). Socialismus během pěti desetiletí své existence tvoří již mohutnou světovou soustavu, která neustále roste a upevňuje svoji ekonomickou a politickou sílu.

Mírová náplň koexistence, hospodářské soutěžení socialismu s kapitalismem vstoupilo již do etapy, kdy není jen stanoven cíl „dostihnout a předstihnout přední kapitalistické státy ve smyslu ekonomickém“, ale kdy je již známa zhruba i lhůta splnění těchto úkolů — nejbližších dvaceti let.

Se znepokojením toto konstatují již dlouhou dobu vědci a politikové kapitalistických států. Zatím, co před několika lety ještě odbyli smělé plány socialismu posměšky a znevážením, reagují dnes na tyto plány zcela jinak. Vznikla celá řada ústavů, které se zabývají problematikou

hospodářského soutěžení socialismu s kapitalismem, existují skupiny „expertů pro socialismus“; počítají, kalkulují, hodnotí fakta.¹⁸⁾

Mezi nimi najdeme ty, kteří se stále dívají na socialistické státy jako na anomálii v kapitalistickém světě a neváhají hlásat nutnost použití síly k jejich zničení (Churchill, Bernham, Harris, Kohn a další), ty kteří uznávají koexistenci socialismu a kapitalismu a dokazují, že v této soutěži zvítězí kapitalismus, což „dokládají“ nejrůznějšími výpočty, které mají prokázat rychlejší rozvoj kapitalismu než socialismu (Ensley, Darwin, Nutter atd.), ty které rozbor faktů a snaha obhajovat kapitalismus vede k tvrzení, že nelze klást otázku, který systém je lepší, neboť oba mají své přednosti (např. G. Adams), i ty, kteří důrazně varují vedoucí představitele kapitalismu, před rostoucí silou socialismu, připouštějí i možnost, že socialismus zvítězí, nedosáhne-li kapitalismus urychlení tempa růstu (např. H. Roberts, Dillon, P. Whitney, Heymann atd.).

Všechny tyto skupiny zkoumají ekonomickou sílu socialismu a kapitalismu ve snaze učinit opatření na posílení sil kapitalismu. Vznikají nejrůznější programy na urychlení hospodářského rozvoje kapitalismu, zejména v USA. (Program Rockefellera, Program tří procent, Program Kesselringa atd.) Za použití širokého aparátu snaží se vyčíslit výsledky hospodářského soutěžení a nezřídka se uchylují i k falsifikaci údajů ve prospěch kapitalismu, nebo k vytváření různých zdůvodňujících teorií (teorie „infantilního růstu“, teorie „falšování statistiky“, teorie „přejaté techniky“, teorie „vybraných druhů produkce“, teorie „nedostatku pracovních sil“, teorie „absolutního rozdílu“ atd.).¹⁹⁾

Cílem celé řady prací a výpočtů je postihnout možnosti, které má socialismus pro předstížení kapitalismu. Existuje celá řada způsobů, jak dosáhnout takových to výpočtů. Je však známo, že veškeré čistě matematické výpočty selhávají, že plány, které se při stanovení zdály být reálnými, maximálními, se stávají malými v porovnání s výsledky budovatelské činnosti a úsilím pracujících, zbavených vykořisťování. Lidé jsou hlavní výrobní silou, ti rozhodují o výsledcích hospodářského rozvoje.

Neúprosně se blíží doba, kdy kapitalismus bude socialismem předstížen. Hospodářské soutěžení socialismu s kapitalismem, jako jedna z historických podmínek výstavby socialismu a komunismu v socialistických zemích, tvoří hlavní náplň mírového soužití států s různou eko-

¹⁸⁾ Připomeňme jen některé práce buržoasních ekonomů, např. Trends in Economic Growth. A Comparison of the Western Powers and the Soviet Bloc. Wash., 1955; Soviet Economic Growth. A Comparison with the United States, Wash. 1957; W. Nutter: Soviet Progress Versus American Enterprise, N. Y.; A. Burns: Competitive Economic Organization, N. Y. 1955; K. Knorr: War Potencial of Nations, Princetown, New Jersey, 1956 a řada dalších.

¹⁹⁾ Srov. V. Perlo: Ekonomičeskoje sovevnovanije SSSR i SŠA, Izdatel'stvo innostranoj literatury, Moskva, 1960.

nomickou podstatou. Socialistické státy neustále bojují za to, aby bylo dosaženo přechodu od „studené války!“, od stavu, kdy „pouze není válka“, k širokému rozvoji mírového soužití na základě hospodářského soutěžení, bojují za cíl, který je v zájmu všeho lidstva.

Mírová hospodářská soutěž stojí v protikladu k tendencím rozpoutávání nové světové války, vytváří určitá pravidla soužití socialismu a kapitalismu, vytváří předpoklady pro vzájemné nevměšování se do vnitřních věcí jednotlivých zemí. Boj za mírové hospodářské soutěžení, za rozvoj hospodářských, kulturních a jiných styků socialismu a kapitalismu je součástí celkového boje za zachování míru a odvrácení válek.

Marxisté vycházejí z toho, že všechny národy dojdou k socialismu, neboť je to nevyhnutelné na základě historických zákonů. Ale nedojdou tam automaticky, bez intenzivního boje a úsilí, aniž by nevyužily všech materiálních možností.

Socialismus rozvíjí své národní hospodářství podle potřeb a zájmů výstavby socialismu a komunismu. Úkoly hospodářského soutěžení pak umožňují měření sil socialismu a kapitalismu v mírovém soužití, měřit cestu, která již byla splněna, aby socialismus prokázal výraznou převahu nad kapitalismem.

V. I. Lenin zdůrazňoval již v r. 1921: „Dnes působíme na mezinárodní revoluci hlavně svou ekonomickou politikou... Na toto bojiště byl přenesen boj ve světovém měřítku. Vyřešíme-li tento úkol, pak jsme vyhráli v mezinárodním měřítku určitě a definitivně. Proto pro nás otázky hospodářské výstavby nabývají významu zcela mimořádného. Na této frontě musíme zvítězit...“²⁰⁾

V mírové soutěži, před zraky národů se rozhodne, který systém je lepší, zda socialismus, či kapitalismus, kterému systému dají národy přednost. Dosavadní průběh a výsledky mírového hospodářského soutěžení nás přesvědčují stále o tom, že je velmi blízko doba, kdy socialismus předstihne kapitalismus ve smyslu ekonomickém a necháváje jej daleko vzadu, bude se rozvíjet dále, směrem ke komunismu.

Veliké úkoly hospodářského soutěžení socialismu s kapitalismem platí i pro Československo v období let 1960—1980. V tomto období podle předběžných propočtů může být splněna rozhodující část ukazatelů hospodářského soutěžení a ČSSR může dosáhnout vyšší ekonomické úrovně, než kterýkoli kapitalistický stát na světě. Naše země tak předstihne kapitalismus definitivně i ekonomicky.

Splnění úkolů hospodářského soutěžení s kapitalismem v naší zemi si vyžádá velikého úsilí našeho pracujícího lidu. Celé naše národní

²⁰⁾ V. I. Lenin: Spisy sv. 32, SNPL, 1955, str. 457.

hospodářství bude v podstatě připraveno na přechod ke komunismu. To bude znamenat, že československému lidu se otevře po všech stránkách možnost života v podmínkách komunismu, života uspokojujícího plně všestranný rozvoj celé společnosti a každého člověka.

РЕЗЮМЕ

Исторические условия развития капитализма, в частности, действие закона неравномерного экономического и политического развития, привели, с одной стороны, к тому, что экономический потенциал был сосредоточен по преимуществу в нескольких наиболее развитых капиталистических странах, и, с другой стороны, к тому, что объективные и субъективные условия для осуществления социалистической революции были созданы в странах, которые в экономическом смысле были на более низкой ступени экономического развития, чем передовые капиталистические страны.

После осуществления социалистической революции возникает противоречие между наиболее прогрессивными производственными отношениями и более низким уровнем производственных сил, чем достигли передовые капиталистические страны. Главной экономической задачей социалистических стран является построение коммунизма, основанного на более высокой ступени развития производственных сил, чем достиг капитализм.

Поэтому существующее противоречие решается в условиях сосуществования социализма и капитализма путем экономического соревнования социализма и капитализма, которое представляет собой исторический процесс, особую форму классовой борьбы двух систем.

Содержание экономического соревнования социализма и капитализма выражает историческую задачу «догнать и перегнать передовые капиталистические страны экономически». По сравнению с главной экономической задачей, это задача частная, промежуточная ступень в строительстве коммунизма. Она является не решающим критерием развития социалистического общества, а составляет одно из исторических условий, в которых осуществляется строительство коммунизма. Она имеет, однако, большое политическое и экономическое значение. Ее достижение означает достижение перевеса социализма над капитализмом в решающей области жизни человеческого общества — в экономической области. Оно будет означать исторический перелом, имеющий мощное влияние на международное рабочее движение, на развитие мировой социалистической революции, на перспективы перехода мира к коммунизму.

От общей формулировки исторической задачи «догнать и перегнать», поставленной В. И. Лениным в 1917 году, до настоящего времени было пройдено несколько ступеней теоретической разработки ее содержания. Каждое конкретное определение цели хозяйственного соревнования имело свою историческую мотивировку. Оно содействовало потребностям практики конкретизировать содержание экономического соревнования, разбивая его на частные цели на данном этапе развития мировой социалистической революции и строительства социализма и коммунизма.

«Догнать и перегнать» капиталистические страны не значит создавать механическую копию капиталистического хозяйства. Необходимо иметь в виду совершенно иное создание потребностей при социализме и капитализме, разную структуру народного хозяйства, природные условия, жизненные привычки и традиции, долгосрочные тенденции развития, степень включения в международное разделение труда и т. д.

Под целью экономического соревнования необходимо подразумевать опережение передовых капиталистических стран в уровне производства и национального богатства (накопленных материальных средств), что предполагает опережение в уровне производствен-

ных сил и, на этой основе, достижение более высокого жизненного уровня в социалистических странах, чем в главных странах капитализма, как в количественном, так и в качественном отношениях, в соответствии с главной экономической задачей, построением коммунизма.

Догнать и перегнать необходимо наиболее развитые капиталистические страны. Дело не в рекордных максимальных показателях по некоторым видам производств в некоторых странах. Наиболее развитыми капиталистическими странами являются США, ГФР, Великобритания, Франция и Япония. Из этих стран США превосходят все остальные. Они представляют апогей хозяйства, достигнутого к настоящему времени капитализмом благодаря необычайно благоприятным природным и историческим условиям. Опередить уровень США практически означает опередить уровень капитализма.

Экономическое соревнование социализма с капитализмом охватывает, как исторический процесс, два больших периода: период соревнования одной социалистической страны — СССР — со всей капиталистической мировой системой, и период после II мировой войны, период соревнования двух мировых хозяйственных систем. Эти периоды характеризуются целым рядом количественных и качественных изменений и в них содержится целый ряд частных этапов с конкретными частными задачами.

Историческая задача «догнать и перегнать» касается в первую очередь всей мировой социалистической системы. У мировой социалистической системы имеются все необходимые природные и общественные условия для ее выполнения, так как она соединяет экономический потенциал отдельных социалистических стран для наиболее эффективного его использования. Отдельные страны (за исключением СССР) этих возможностей не имеют и выполняют свою «собственную историческую задачу» в рамках мировой социалистической системы. Ввиду того, что отдельные социалистические страны развиты экономически неодинаково, и выполнение исторической задачи осуществляется постепенно. Страны, экономически наиболее развитые (СССР, ГДР, ЧССР), ведут соревнование уже непосредственно с уровнем главных капиталистических стран, остальные страны создают своим строительством предпосылки для выравнивания экономического уровня с передовыми социалистическими странами и ведут соревнование с уровнем дальнейших капиталистических стран.

Достигнутые экономические результаты в экономическом соревновании социализма и капитализма подвергаются постоянному наблюдению и оценке на основании разнообразных аналитических методов. Одним из чаще всего применяемых методов является метод сравнения, который наталкивается на целый ряд методических затруднений.

Результаты сравнения должны быть надежными, реальными, объективными, сосредоточенными на главные звенья проблематики. Они отражают закономерные тенденции замены капитализма социализмом в мировом масштабе, фиксируют уровень и тенденцию развития национального хозяйства и отдельных отраслей, современный уровень экономического развития, силу стран и т. п. Поэтому между буржуазной и марксистской науками ведется упорная борьба за методику взаимного измерения хозяйственных результатов.

Сравнение экономических результатов экономического соревнования возможно выразить не одним «синтетическим» показателем, а лишь целой системой показателей, имеющих достаточно широкое экономическое содержание. В этой системе должны содержаться показатели более общие и более конкретные, экстенсивные и интенсивные, количественные и качественные. Вопрос о выборе системы зависит от цели исследования, которой присуща историческая точка зрения. Исходным пунктом этой системы служат отношения расширенного воспроизводства, классифицированные по потребностям соответствующих анализов. Чем более подробную систему показателей возможно конструировать, тем лучше можно

сравнивать экономические результаты социализма и капитализма в хозяйственном соревновании.

Существует целый ряд указанных систем показателей. Однако между основными показателями, которые затем излагаются более подробно при помощи частных показателей, никогда не должны отсутствовать: показатель объема материального производства, производства, приходящегося на одного жителя, показатели жизненного уровня, производительности и эффективности труда, использования экономического потенциала и национального богатства, темпа развития и т. д.

В дальнейшей части работы рассматривается конкретный материал о развитии хозяйственного соревнования двух мировых систем в 1950—1962 гг. в области промышленного производства. В историческом развитии определена доля социализма в территории и населении мира, показан подъем хозяйственной силы в производстве основных видов промышленных изделий в натуральном выражении, доля социализма и капитализма в мировом производстве главных видов изделий. Значительный сектор работы посвящен установлению доли социализма в мировом промышленном производстве, выраженной в стоимости. В историческом развитии показаны попытки разных учреждений с 1928 года по сегодняшнее время, в частности, с учетом затруднений, вызываемых установлением мер веса в объемах систем для отдельных стран. Показаны меры веса отдельных социалистических и капиталистических стран, динамика их промышленного развития, и на основании этого исчислена динамика промышленного развития мира и структура мировой промышленности. На основании всех этих данных сделана попытка установить долю главных стран в мировом промышленном производстве как в абсолютном объеме производства, так и в производстве, приходящемся на одного жителя.

Путем оценки основных статистических данных об истекшем развитии хозяйственного соревнования социализма и капитализма работа переходит к кратким прогнозам будущего развития. Зафиксированы естественные источники и экономический потенциал социалистической системы, оценены факторы, ускоряющие решение соответствующих задач.

На основе экстраполяции предполагаемых темпов роста обеих систем в нескольких вариантах доказывается, что социализм в 1970 году достигнет больше чем половины, а в 1980 году приблизительно двух третей мирового промышленного производства (в сельском хозяйстве задачи будут выполнены еще раньше), чем он достигнет абсолютного перевеса над капитализмом в области материального производства. Приведены и прогнозы вероятных объемов производства главных промышленных изделий в социалистической системе на 1980 год, и предварительные сведения о структуре населения мира в 1980 году.

Мирное содержание сосуществования социализма и капитализма, экономическое соревнование, вступило уже в этап, когда не только установлена цель «догнать и перегнать передовые капиталистические страны в экономическом смысле», но когда уже в грубых чертах известны и сроки выполнения этих задач.

Экономическое соревнование, как одно из исторических условий построения социализма и коммунизма, составляет главное содержание мирного сожительства государств с разной по существу социальной экономикой; оно противостоит тенденциям развязывания новой мировой войны, создает определенные правила сожительства социализма и капитализма. Борьба за мирное хозяйственное соревнование, за развитие хозяйственных, культурных и других сношений социализма и капитализма, является составной частью общей борьбы за сохранение мира и предотвращение войн. Истекший процесс хозяйственного соревнования убеждает нас в том, что не за горами время, когда социализм опередит капитализм в экономическом отношении и, оставляя его далеко за собой, будет развиваться далее, по направлению к коммунизму.

SUMMARY

The historical conditions of the capitalistic development, in the first place the effects of the law of uneven economic and political development, were on the one hand the cause of the fact, that the economic potential has been mostly concentrated in a certain number of the most developed capitalistic countries, on the other hand those historical conditions were the cause of the fact that the objective and the subjective conditions for the realization of the socialist revolution were created in countries which were in the economic sense on an inferior level of economic development than the advanced capitalistic countries.

After the realization of the socialist revolution a contradiction arises between the most advanced relations of production and a level of productive forces which is lower than that one reached by the leading capitalistic countries. The main economic task of the socialist countries is the building up of communism, based on a higher degree of development of productive forces than that reached by capitalism.

The existing contradiction is therefore being solved in the conditions of coexistence of socialism and capitalism and, as far as the socialistic countries are concerned, by the way of the economic emulation between socialism and capitalism, this emulation being an objective historical process, a special form of the class struggle which goes on between the two systems.

The content of the historical competition between socialism and capitalism is expressed in the historical task „to overtake and surpass the leading capitalistic countries on the field of economy“. It is a partial aim in relation to the principal economic task, it is an intermediate stage in the building up of communism. It is not the decisive criterion of the development of the socialist society, but it is one of the historical conditions in which the building up of communism is being realized. Its political and economic importance is however a very great one. Its achievement will mean that socialism will prevail over capitalism in the decisive domain of human society, in the economic domain. This will signify a historical turning point which will exercise a powerful influence on the international labour movement, on the development of the socialist world revolution, on the perspectives of a transition of the world to communism.

Since the general formulation of the historical task of „overtaking and surpassing“, emphasized by Lenin in 1917, the theoretical elaboration of its content went through by several degrees. Each concrete definition of the aim of economic emulation had its historical reasons. It contributed to the need of the practice to put in concrete forms the content of the economic emulation by fixing partial aims on the given stage of evolution of the socialist world revolution and of the building — up of socialism and communism.

„To overtake and to surpass“ the capitalistic countries does'nt mean to create a mechanical copy of the capitalistic economy. One must take into consideration the entirely different formation of needs in socialism and in capitalism, the different structure of national economy, the natural conditions, the living customs and traditions, the tendencies of long term developments, the attained degree of international division of labour a. s. o.

The aim of the economic emulation consists in surpassing the leading capitalistic countries as far as the level of output is concerned, as well as the level of national wealth (accumulated material goods). This supposes the surpassing of capitalism as far as the level of productive forces is concerned and as a consequence of it the attainment in socialist countries of a higher standard of living, both in the quantita-

tive and in the qualitative respect, than is the standard of living in the main capitalistic countries, all that in accordance with the principal economic task, that means with the building up of communism.

It is necessary to overtake and surpass the most developed capitalistic countries. That doesn't signify to surpass the peak record indexes relative to some kinds of production in certain countries. The most developed capitalistic countries are the USA, the German Federal Republic, Great Britain, France and Japan. Among those countries, the USA surpass all the other ones, they represent the economic summit reached meanwhile by capitalism. They succeeded in this owing to extremely favorable natural and historical conditions. To surpass the standard of the USA means practically to surpass the standard of capitalism.

The economic competition of socialism and capitalism comprises, as a historical process, two great periods: the period of competition between one socialist country — the USSR — and the entire capitalistic world system and the period after the end of the second world war, the period of the competition between the two economic world systems.

The periods in question are characterized by a series of quantitative and qualitative changes and they include a lot of partial stages with concrete partial tasks.

The historical task of „overtaking and surpassing“ applies first of all to the entire socialist world system. The socialist world system has at its disposal all the natural and social conditions necessary to the fulfilment of this task, because it unites the economic potential of the single socialist countries in order to achieve the most effective utilization of their potentials. The individual countries (excepted the USSR) don't have such possibilities and they are fulfilling their „own historical task“ within the socialist world system. As the single socialist countries are not equally developed as far as their economies are concerned, the fulfilment of the historical task in question is also realized gradually. The economically most developed countries (the USSR, the Czechoslovak Socialist Republic, the German Democratic Republic) are competing already immediately with the standard of the principal capitalistic countries. The other countries create meanwhile by their construction conditions for equalizing the economic level of the leading socialist countries and they compete with the standard of the other capitalistic countries.

The economic results attained in the economic competition between socialism and capitalism are constantly followed and appraised by means of different analytical methods. One of the mostly used is that of comparison, which means, however, with a series of methodical difficulties.

The results of the comparison must be trustworthy, matter of fact, by objective and they have to be concentrated on the main items of the problems. The results are reflecting the regular tendencies to substitute capitalism by socialism on a world wide scale, they are reflecting the level and the tendencies in the development of the national economy as well as of its single branches, the actual economic maturity and force of the different countries a. s. o. Therefore, a very hard struggle is going on between the bourgeois and the marxian science, having for its object the methods of comparing the economic results.

The comparison of economic results of the economic emulation cannot be apprehended by a unique „synthetic“ index, but only by a whole system of indexes, possessing a sufficiently wide economic content. Such a system must involve some general as well as some concrete indexes, extensive and intensive, quantitative and qualitative ones. It depends on the aim followed by the investigation what system is to be applied, the aim implicating a historical point of view. The basis of the system in

question is represented by the relations of expanded reproduction, classified according to the needs of the respective analysis. The more detailed the system of indexes is, which can be established, the better it is possible to compare the economic results achieved by socialism and by capitalism in their economic emulation.

There exists a series of the mentioned systems of indexes. Among the basic indexes which are later specified by means of partial indexes, never are to be missed the index of the volume of industrial output, of the output corresponding to one inhabitant, the indexes of the standard of living, of the productivity and effectiveness of labour, of the utilization of the economic potential and of the national wealth, of the rate of development a. s. o.

The further part of the study in question deals with concrete materials concerning the economic competition of the two world systems during the years 1950—1962 in the domain of industrial production. The article traces the historical evolution of the proportion of socialism in the territory and in the population of the world, it demonstrates the increase of economic strength on the example of the production of basic industrial products, expressed in kind, and it quotes the proportion of socialism in the world production of basic industrial products. A very important part of the study is dealing with the determination of the proportion of socialism in the world industrial output, expressed in the form of value. The author traces further the historical development of the attempts tried in this respect by different institutions, from the year 1928 up to the present time and he concentrates his attention first of all on to difficulties of determining the weights in the volumes of the systems as far as the different countries are concerned. The author displays the weights of different capitalistic and socialistic countries, the dynamics of their industrial development and he calculates on that basis the dynamics of the world industrial development and the structure of the industry of the world. On the basis of all these indications an attempt is made to determine the proportion of the principal countries in the world industrial output, both as far as the absolute volume of output is concerned as the output corresponding to one inhabitant.

After having effected the evaluation of the basic statistical indications concerning the development of the economic emulation between socialism and capitalism up to the present time, the author passes to brief estimations of future developments. He takes into consideration the natural resources and the economic potential of the socialist system, he evaluates the factors which accelerate the solution of the respective tasks.

On the basis of an extrapolation of the presumed rates of growth of both systems in several variants the author proves that socialism will attain in the year 1970 more than one half and in the year 1980 nearly two thirds of the world's industrial output (as far as agriculture is concerned, the tasks will be fulfilled even earlier) and that socialism will hereby reach an absolute superiority over capitalism in the domain of material production. The study contains also evaluations of probable volumes of output of the principal industrial products in the socialist system in the years 1980, as well as anticipatory studies on the structure of the world's population in the year 1980.

The pacific content of the coexistence between socialism and capitalism, the economic competition, has reached already a stage, when not only the aim is fixed to „overtake and surpass economically the leading capitalistic countries“, but when already the terms are roughly known, when these tasks are to be fulfilled.

The economic emulation, as one of the historical conditions of the building up of socialism and communism, represents the main content of peaceful coexistence between states with different social and economic structures, it is in contradiction with the

tendencies of starting a new world war and it creates certain rules of coexistence between socialism and capitalism. The struggle for economic emulation, for the development of economic, cultural and other contacts between socialism and capitalism, is a part of the total struggle for the maintenance of peace and for averting war. The course things task hitherto, as far as the economic competition is concerned, persuades us, that the time is very near, when socialism will surpass capitalism economically and when, leaving capitalism far backwards, it will continue its further development towards communism.